

MOKSLO LIETUVA

2005 m. birželio 2–15 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 10 (322)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Ar žinai, ką valgai?

Jau ne pirmi metai Lietuvos mokslų akademijos Žemės ūkio ir miškų mokslų skyrius išvažiuojamuosius posėdžius rengia įvairiose mokslo institucijose, kur nagrinėja ir aptaria svarbiausias tos krypties problemas. Susipažįstama konkrečios institucijos atliekamais darbais, laboratorijomis, tiriamojoje veikloje taikomomis technologijomis ir panašiai.

Pradėta nuo Sodininkystės ir daržininkystės instituto, jau apvažiuoti beveik visi institutai, o Miškų institute jau spėta pabuvoti du kartus. Šiemet neliko vietos ir žodelyčiui beveik, nes gegužės 18 d. išvažiuojamasis posėdis surengtas ir iki tol tarsi šiek tiek atokiau nuo Mokslų akademijos renginių buvusiam Kauno technologijos universiteto Maisto institute.

Mokslo Lietuva šiuose išvažiuojamuose posėdžiuose spaudos darbininko teisėmis dalyvavo Sodininkystės ir daržininkystės institute, Lietuvos žemės ūkio universitete, 2004 m. gegužę – Lietuvos žemdirbystės institute Dotnuvoje, o birželį – ir Lietuvos žemės ūkio inžinerijos institute Raudondvaryje. Apie tuos renginius skaitytojai galėjo perskaityti gana išsamiuose mūsų laikraščio straipsniuose. Šitai primindami taip pat norime pasakyti, kad pasiremdami įspūdziais jau galime daryti tam tikras išvadas ir apibendrinimus.

Bendraminčių aplinkoje

Pirmausia pastebėjime, kad tuose išvažiuojamuose posėdžiuose tyro ypatinga dvasinė ir tarpusavio supratimo atmosfera. Galimas dalykas, žodis *ypatinga* čia nėra labai vykęs, nes nuolatiniam tų išvažiuojamųjų posėdžių dalyviams tikriausiai tai visai įprasti renginiai, dažniausiai gerai pažįstamų kolegų būryje. Tačiau tebus leista spręsti ir žmogui iš šalies, kokiu save ir laiko šių eilučių autorius.

Tai štai jis tuose renginiuose visada pasijunta

Nukelta į 5 p.

Pasaulio paveldo sertifikatas Kernavei ilgamečio šios vietovės tyrinėtojo archeologo prof. Aleksejaus Luchtano rankose; už jo – UNESCO Pasaulio paveldo centro vadovė Šiaurės Amerikos ir Europos regionui dr. Mechild Riosler, Lietuvos Respublikos nuolatinė atstovė prie UNESCO ambasadorė Ina Marčiulionytė, Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus ir kultūros ministras Vladimiras Prudnikovas

KERNAVEI - PASAULIO PAVELDO SERTIFIKATAS

Gegužės 19-oji – istorinė diena visiems Kernavės gyventojams ir, ko gero, ne vien jiems. Tą dieną Valstybiniam Kernavės kultūriniam rezervatui buvo įteiktas Pasaulio paveldo sertifikatas. Jį įteikė UNESCO Pasaulio paveldo centro vadovė Šiaurės Amerikos ir Europos regionui dr. Mechtild Riosler (Mechtild Rössler). Atidengtas atminimo ženklas su UNESCO ir Pasaulio paveldo emblemomis. Taigi šalia Vilniaus senamiesčio ir Kuršių nerijos į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktas trečias objektas – Kernavės archeologinė vietovė.

Iškilmingoje sertifikato priėmimo ceremonijoje dalyvavo ir sveikinimo kalbas sakė Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, kuriam 2003 m. buvo suteiktas UNESCO geros valios ambasadoriaus titulas, Lietuvos Respublikos kultūros ministras Vladimiras

Prudnikovas, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktorius Saulius Vadišis, Širvintų rajono meras Vytautas Šimonėlis, Lietuvos Respublikos nuolatinė atstovė prie UNESCO ambasadorė Ina Marčiulionytė ir kiti oficialūs asmenys.

Paskutinis Europos pagoniškosios civilizacijos objektas

Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas 2004 m. buvo įrašytas į UNESCO saugomų Pasaulio paveldo objektų sąrašą. Tuo pačiu pripažinta šios vietovės išskirtinė vertė pagal du UNESCO Pasaulio paveldo objektams nustatytus vertės kriterijus. Vienas jų – tai objektas, kuris liudija unikalią ar išskirtinę išnykusią ir/ar gyvą kultūrinę tradiciją ir civilizaciją. Kernavės archeologiniai paminklai reprezentuo-

ja visas šiame regione gyvavusias kultūras nuo epipaleolito iki viduramžių. Labai svarbus viduramžių (XIII–XIV a.) paveldas, kurį sudaro miestas, kapinynas ir penki piliakalniai. Tai unikalus paskutinės Europoje pagoniškos valstybės miestietiškos civilizacijos pavyzdys. Viduramžiais Kernavė buvo vienas svarbiausių Lietuvos valstybės politinių ir ekonominių centrų. Iš jo raidos matome, kaip senoji pagoniškoji kultūra užleidžia vietą naujai krikščioniškosios Europos kultūrai, vieną senąją tradiciją keičia naujoji. Kitas išskirtinės vertės kriterijus – tai vietovė, atstovaujanti išskirtiniam teritoriniam technologiniam kompleksui ar kraštovaizdžio tipui, kuris iliustruoja svarbų žmogijos istorijos etapą. Istorikai susiklostęs Kernavės kultūrinis kraštovaizdis atspindi visus vietovės apgyvendinimo etapus, gynybinių

Nukelta į 8 p.

3, 16 p.

JONAS
PUODŽIUS
APIE
„LAPTEVIEČIUS“

4-5 p.

MYKOLAS
ROMERIS
GRĮŽTA

7 p.

DAR VIS
GARSYN!

10 p.

DR. ALGIRDUI
KONČIUI – 90

12-13 p.

ŠIS TAS APIE
IZRAELIO
KARINĘ
TECHNIKĄ

Pradžia Nr. 8

Chemijos instituto Katalizės skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys ir Teodoro Grothuso fondo pirmininkas prof. Algirdas VAŠKELIS su *Mokslo Lietuva* aptaria pirmosios elektrolizės teorijos suformulavimo aplinkybes prieš 200 metų, nagrinėja jos kūrėjo fizikochemiko Teodoro Grothuso asmenybę. A. Vaškelis yra birželio 5–8 d. Vilniuje vyksiančios tarptautinės *Teodoro Grothuso elektrochemijos konferencijos*, skirtos pirmosios elektrolizės teorijos sukakčiai pažymėti, organizacinio komiteto narys.

Pirmoji elektrolizės teorija

Per praėjusį pašnekesį tvirtinote, kad daug T. Grothuso mokslinių darbų apskritai nėra išnagrinėta. Tačiau tai pasakyti ne apie jo elektrolizės teoriją, kuriai skirta ir Vilniuje birželio 5–8 d. rengiama tarptautinė elektrochemijos konferencija?

Ši teorija buvo neblogo išnagrinėta ir žinoma. Nors ir buvo primiršta, bet vėliau vėl iš naujo skelbiama. Kai kurios tos teorijos idėjos taikomos ir šiuolaikinėms teorijoms. T. Grothuso elektrolizės teorijos pagrindinė mintis ta, kad elektros srovė teka tirpalu, elektros krūviui peršokant per įkrautas molekulių daleles. Jas dabar vadiname jonais. Krūvis perduodamas kaip estafetė. J. A. Kriškštopaitis tai pavadino „šulių teorija“. T. Grothusas manė, kad viena vandens molekulių dalis yra teigiama, kita – neigiama. Tekant srovei, teigiama dalis yra greta kitos molekulių neigiamos dalies, ir krūvis peršoka tarsi molekulių susikeičius vietomis. Teigiama molekulių dalis peršoka į neigiamą. Taigi keliauja ne ta pati dalelė, o tarsi estafete perduodamas krūvis.

Galima ir kitaip įsivaizduoti vykstantį procesą. Pagal dabar priimtą požiūrį manoma, kad per tirpalą tolygiai keliauja įkrautos dalelės. Vadinasi, vyksta tolygus, o ne šulinis judėjimas.

Vis dėlto ir dabar manoma, kad T. Grothuso estafetinis judėjimo mechanizmas gali būti taikomas kaip tik vandeniui ir kitoms medžiagoms, kurioms būdingi H⁺ jonai. Tai XX a. išvada. Kadangi vandenilio jonai labai judrūs, tam judrumui paaiškinti geriausiai tinka T. Grothuso teorijos mechanizmas: keliauja ne pats protonas, o šuliais perduodamas krūvis.

Teorija nėra mirusi

Taigi tvirtinate, kad T. Grothuso elektrolizės teorija tebėra gyva, nes tai jau vadovėlinė pirmosios elektrochemijos teorijos tiesa.

Fizikinės chemijos ir elektrochemijos vadovėliuose (negaliu tvirtinti, kad visuose) T. Grothusas, kaip pirmosios elektrolizės teorijos autorius, minimas aprašant elektrolizę. Jo išaiškintas estafetinio elektros krūvio pernešimo mechanizmas nėra visai nustumtas į pašalį ir mūsų laikais. Net ir XXI a. ta idėja taikoma, naudojama, todėl elektrochemikai dažniausiai yra girdėję apie T. Grothusą.

Tie, kurie gilina toliau, gali rasti ir konkrečių jo darbų, kuriuose ši idėja plėtojama išsamiau. Vadinasi, pirmoji elektrolizės teorija nėra visiškai „mirusi“, nėra vien tik mokslo istorijos faktas. Ji gyva tam tikru mastu, nors lyginti dabartinius mokslinius darbus ir 200 metų senumo teoriją yra labai sunku. Tai skir-

Vienos teorijos kūrėjo pėdsakais (4)

Teodoro Grothuso fondo pirmininkas prof. Algirdas Vaškelis įteikia Teodoro Grothuso medalį ir padėkos raštą Hariui von Grothussui; sėdi Marija Čiurlienė, Zygfriidas ir Michaelis von Grothussai

tingi lygmenys, bet pati idėja išliko, pripažįstama, vadinasi, vertinga. Taip yra todėl, kad visiškai originali. Ji buvo pagrįsta ne tiek faktais, kiek išprotavimu. Tyrimo metodai buvo tokie primityvūs, kad iš eksperimentų spręsti, kaip tirpaluose pernešamas elektros krūvis, buvo pernelyg sudėtinga, stigo patikimų faktų. Reikėjo geros vaizduotės.

Tarp kitko pats Teodoras argumentuoja, kodėl turi būti būtent tokia krūvių pernešimo grandinė. Jis aiškino, kad tirpale susidaro grandinė iš vandens molekulių ar kitų ištirpusių medžiagų. Grandinė išsiriškia pagal elektros lauko linijas. Kadangi elektrolizė vyksta tarp teigiamų ir neigiamų elektrodų, tai tirpale ir susidaro minėta grandinė pa-

gal krūvius: + - + - + ...

T. Grothusas sumastė, kad ta grandinė susidaro štai kokiū būdu. Jis leido elektros srovę per švino druskos tirpalą ir ant neigiamo elektrodo pastebėjo nusėdusį metalą. Taigi mūsų kraštietis buvo vienas pirmųjų, kuris stebėjo metalų nusėdimo reiškinį. Neturėjo galimybės reguliuoti srovę, todėl ją leido gana didelę. Tomis sąlygomis metalas nusėda ant elektrodo dendrito forma – išsišakojusių augalų pavidalu. Tyrėjas vėliau apie tas metalo nuosėdas – dendritus – parašė net atskirą straipsnį *Metalinių augalų susidarymas elektrolizės metu*.

Dar pastebėjo, kad tos „augalų dalelės“ išsidėsto tam tikra kryptimi. Todėl T. Grothusas spėjo, kad ir visa-

me tirpale turėtų būti akimi nematoma tokia rikiuotė. Vis dėlto tai buvo netiesioginis stebėjimas.

Šiandien mes žinome, kad tirpalu jonai, veikiami elektrinio lauko, priartėja prie elektrodo, gauna krūvį ir sudaro metalo nuosėdas. Tačiau tai nereiškia, kad tirpale būtinai turi susidaryti vandens molekulių grandinė. Tiesiogiai tokia išvada nepadaro, bet T. Grothuso galvoje kilo tam tikra tokios galimybės idėja. Kai kuriais atvejais toks variantas pasirodė esąs teisingas.

Kas patraukė prie mokslo

Nagrinėdami T. Grothuso pastebėtą reiškinį, tarsi mėginame persikūnyti, išsiverbti į jo mąstymą, suvokti galvojimo būdą. Apskritai, koks buvo šio jaunuolio, kilmingo baronų šeimos palikuonio, stimulas užsiimti moksliniais tyrinėjimais? Mūsų laikais jaunuoli gali traukti įdomus ir gerai apmokamas darbas. Tačiau T. Grothuso laikais juk mokslininkams negrėšė nei aukštos pareigos, nei platus pripažinimas, prestižinės premijos ar apdovanojimai. Tad kokio stimulo verčiamas baronų palikuonis T. Grothusas veržėsi į mokslą?

Suprantama, tais laikais užsiėmimas mokslu jokių gyvenimo privalumų neteikė. Kiek žinoma, T. Grothusas darė elektrolizės bandymus ir parašė savo traktatą, prancūziškai – memuarą, Italijoje, įsikūręs Neapolyje, vėliau persikėlęs į Romą. Lėšų pragyvenimui turėjo, buvo aristokratas. Turėjo tarną, jam nereikėjo ieškoti finansinės paramos. Kodėl išvis užsiėmė mokslu? Susidomėjo mokslinio pažinimo veikla. Voltos stulpas, elektrolizės reiškiniai tuo metu buvo tikros naujovės. Jos patraukė ir mūsų kraštietį.

Ne visai aišku, kiek bandymų buvo atlikę – daug ar mažai. Manau, jį vedė grynai mokslinis smalsumas – pagrindinis tikro mokslininko stimulas. Jam buvo įdomu tyrinėti ir išreikšti savo nuomonę. Galbūt čia turėjo įtakos ir garbės troškimas. Juk kam jis rašytų ir publikuotų savo memuarą, jei nesiektų viešumos ir pripažinimo. Padirbėjo, jam kilo naujų idėjų, kurias skubėjo pagarsinti. Galbūt elgėsi panašiai, kaip ir kiti tuo metu: kai ką patyrinėja, kažką parašo.

T. Grothuso „kažkas“ pasirodė esanti gyvybinga teorija, įgijusi atgarsį to meto tarptautiniame moksliniame gyvenime.

Taip, vėliau ta T. Grothuso knygelė Paryžiuje buvo perspausdinta žinomame žurnale, paskui išversta į anglų ir vokiečių kalbas.

Įdomu, kokia buvo T. Grothuso knygelės sklaida? Pats siuntinėjo suinteresuotoms laboratorijoms ar konkrečioms asmenims?

Šito nežinau. Negalėčiau pasakyti, ar išvis siuntinėjo, kaip platino. Tačiau knygelė buvo gana paplitusi. Tai rodo faktas, kad elektrochemijos ir elektros mokslo klasikas Maiklas Faradėjus savo bibliotekoje turėjo tą knygelę. Tiesa, savo veiklą M. Faradėjus pradėjo kiek vėliau, tuo metu, kai T. Grothusas rašė savo knygelę, jam buvo 14 metų.

Žmogiškųjų aistrų sukuryje

Kitas anglas – Hemfris Devis (Humphry Davy, 1778–1829 m.) vėliau T. Grothuso idėjas panaudojo savo darbuose. T. Grothusas jį nuolat minėjo.

Tačiau H. Devis mūsų kraštiečio savo darbuose neminėjo, tarsi pats būtų kad ir vėliau sukurtos bei pagarsėjusios Devio lempos veikimą pagrindžiančios teorijos pradininkas?

Iš tiesų saugi H. Devis lempa šachtininkams susilaukė T. Grothuso priekaištų: girdi, H. Devis pasinaudojo jo idėja, bet niekur to neminėjo. Į savo gyvenimo pabaigą T. Grothusas į redakcijas rašė laiškus, kuriuose skundėsi, kad H. Devis nemini jo indėlio. Man ne visai aišku, kiek T. Grothusas prisidėjo, kad būtų sukurta Devio lempa. Apie tai T. Grothuso pirmajai elektrolizės teorijai skirtoje elektrochemijos konferencijoje Vilniuje šių metų birželio 5–8 d. pranešimą skaitys Niujorko Politechnikos universiteto prof. Romualdas Šviedrys, atskleis ir mokslininkų ginčo peripetijas.

Kuršas – Europos provincija

Prisimindami aplinkybes, kuriomis T. Grothusas užsiiminėjo mokslinė veikla Gedučiuose, tikriausiai neturėtume pamiršti ir to meto Kuršo aplinkos. Lyg ir tamsus Europos užkampis, bet juk Kuršo dvarus lankė Europos kraštų muzikai ir menininkai, aktoriai, pagaliau dvaruose buvo noro bendrauti ne tik su mistikais, įvairaus plauko perėjūnais, bet ir su mokslo žmonėmis. Dvaruose būdavo demonstruojami moksliniai eksperimentai. Sunku pasakyti, kas sukeldavo didesnę susidomėjimą: tikri mokslininkai ar alchemikų „stebuklai“, bet toks buvo visuomenės elito gyvenimo būdas.

Domėtis mokslu Europoje buvo madinga. Man atrodo, jau nuo XVIII a. Prancūzijoje ir Anglijoje kilo tokio susidomėjimo banga: visuomenei būdavo rodomi įvairūs bandymai. Vadinasi, mokslininkai ne tik savo aplinkoje rodydavo elektrą pagrįstus bandymus, įvairius magnetizmo efektus. Pagarsėjo mesmerizmo reiškiniai nagrinėjimas ir demonstravimas visuomenei, tikėta, kad tie reiškiniai turi didelį poveikį žmogaus fiziologijai, sveikatai. Anais laikais tai buvo labai populiaru. Yra paveikslų, kaip Paryžiuje net Bonapartui Napoleonui demonstruojami elektrolizės bandymai ir Voltos stulpas.

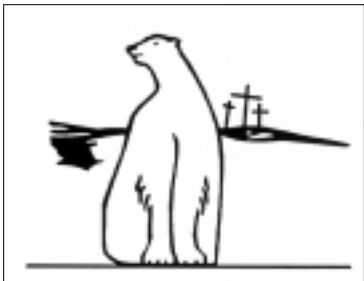
Ar kas nors panašaus buvo arčiau Kuršo? Man apie tai sunkiau kalbėti. Gal buvo viešos paskaitos, bet apie eksperimentų demonstravimus, viešą mokslo propagavimą, nesu girdėjęs. Tuo metu Kuršo kultūrinio ir mokslinio gyvenimo centras buvo Jelgava. Tačiau nelabai buvo susiformavusi visuomenė, kuriai kiek daugiau rūpėtų mokslinės idėjos. Vis dėlto šioje Europos dalyje buvo visai kitas pasaulis. Tai ne Roma ir ne Paryžius.

Nukelta į 15 p.

Teodoro Grothuso gyvenimo ir mokslinės veiklos tyrinėjimams daugiausia nusipelnė latvis prof. Janis Stradinis ir lietuvis prof. Juozas Algimantas Kriškštopaitis

Su Jonu Puodžiumi apie lapteviečius

Lapteviečių brolija jungia žmones, kurie 1941 m. birželio 14 d. bolševikų buvo iš Lietuvos ištremti į Sibirą, iš pradžių į Altajaus kraštą, o peržiemoję sunkią žiemą buvo antrą kartą ištremti dar toliau į šiaurę – į Jakutiją prie Laptevų jūros. Toli gražu ne kiekvienam buvo lemta išgyventi, tuo labiau grįžti į Tėvynę. Dr. Jonui Ryčiui Puodžiui pavyko: Antrajam pasauliniam karui pasibaigus, 1948 m. jis pabėgo iš Šiaurės pragaro, patyrė daugybę skaudžių nuotykių, kuriuos verta aprašyti. Tikėsimės kada nors išvysti šia tema parašytą J. R. Puodžiaus knygą.

Šiomet J. R. Puodžiui sukako 70 metų, kovo mėnesį kolegos, draugai ir bičiuliai jį nuoširdžiai sveikino bei linkėjo sveikatos. Galima neabejoti, kad ir ateityje jubilatas bus tikras Lapteviečių brolijos lyderis, prasmingų iniciatyvų teikėjas ir skatintojas. Apie kai kurias iš jų mūsų skaitytojai sužinos birželio 11 d., šeštadienį, atvykę į kasmetinį ir tradicinį Lapteviečių brolijos susitikimą Rumšiškėse, Lietuvos liaudies buities muziejuje. Tradicinė susitikimo vieta – jakutiška jurta-žeminė, tapusi savotišku Lapteviečių brolijos centru.

Suprantama, artėjant Gedulo ir vilties dienai, taigi ir prieš Lapteviečių brolijos renginį, mes susitikome su dr. J. R. PUODŽIUMI (priminsime, kad nuo 1997 m. jis yra ir Mokslo Lietuvos patarėjas), kad iš pirmų lūpų išgirstume, kokių naujų iniciatyvų imasi mūsų lapteviečiai ir kuo ši brolijos veikla mums visiems yra įdomi ir svarbi.

Muostachas. Nykstančios lietuvių kapinės

Dr. Jonas Rytis Puodžius savo 70-mečio dieną

Istorijos pažinimo pamoka

Taigi gerbiamasis pone Jonai, prašome mums papasakoti apie naujaušias „Lapteviečių“ brolijos iniciatyvas.

Idėjų mes iš tiesų turime nemažai, bet galinčių, pajėgiančių dirbti ir jas įgyvendinti žmonių toli gražu ne tiek daug. Mūsų gretos retėja. Jaunimą pritraukti į renginius pavyksta,

bet aktyviai dirbančių lapteviečių yra nedaug. Jaunimui tai gal ir ne tokia patraukli, bet reikalinga veikla, suteikianti galimybę sužinoti, kas buvo praeityje. Juk tauta, kuri nesirūpina savo praeities išsaugojimu, neturi ir ateities. Kiek žinau, tai daktaro Jono Basanavičiaus žodžiai. Man atrodo, kad tą istorijos tarpą, kurį mes išgyvenome, privalome priminti, parodyti, perteikti jauniems žmonėms

visais įmanomais būdais. Jaunoji karta pagaliau turi iš viso to gauti dar gyvos istorijos pažinimo pamoką. Stengiamės išsaugoti tautos istorinę atmintį. Mūsų istorinė patirtis – lietuvių tautos istorijos dalis, kuri neturi būti pamiršta ir negali pasikartoti.

Ar yra požymių, kad ji gali būti pamiršta?

Štai visai neseniai susipažinau su viena mokytoja, kuri mane pakvietė į Uteną, į Krašonos vidurinę mokyklą. Su moksleiviais kalbėjau apie Sibiro tremtį, kurią pats patyriau. Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, rodančių norą nepamiršti XX a. istorijos faktų. Tą norą galima pajusti ne vien Lietuvoje. Lapteviečiai stengiasi, kad mūsų tautos kančių liudijimai būtų žinomi bei įprasminti ir kitose šalyse.

Todėl svarbu buvo išleisti Daliaus Grinkevičiūtės prisiminimų knygą *A Stolen Youth, a Stolen Homeland (Pavogta jaunystė, pavogta Tėvynė)* anglų kalba. Lapteviečių rūpesčiu ir surinktomis lėšomis ši knyga buvo išversta į anglų kalbą (vertėja Izolda Geniušienė) ir suredaguota. Ją išleido Lietuvos rašytojų sąjunga, o 2003 m. ši knyga buvo pristatyta Frankfurto knygų mugėje. Dabar knyga platinama Lietuvos knygų-

nuose. Yra ir daugiau brolijos parengtų ir išleistų knygų.

Kas gali būti „Lapteviečių“ brolijos nariais?

Manome, kad brolijos nariais gali būti visi, kurie prijaucia mūsų veikalai ir ją plėtoja. Kiekvienais metais Gedulo ir vilties dienai, birželio 14-ajai, artimiausią šeštadienį vykstame į Rumšiškės. Čia kartais susirenka 200–300 žmonių, juos laikome savo nariais, bet formalios narystės nėra. Šiomet prie jurtos rinksimės birželio 11 dieną.

Kas vis dėlto pritraukia jaunimą į lapteviečių susitikimus Rumšiškėse?

Daug mokinių noriai aplanko jakutišką jurtą, kuri Lietuvos liaudies buities muziejuje atsirado mūsų brolijos pastangomis. O birželį su savo artimaisiais ir bičiuliais dažniausiai atvyksta tie žmonės, kurie išgyveno tremtį.

Dabar savo žvilgsnį nukreipėme į Jakutiją, kur 1942–1956 m. buvo apie 3 tūkst. tremtinių iš Lietuvos. Manome, kad daugiau kaip trečdalis jų liko amžinojo išalo žemėje. Jie neturi būti pamiršti. Todėl Jakutsko mieste siekiame pastatyti kentėjusiems ir žuvusiems Lietuvos tremtiniams paminklą, kuriame bus atitinkami įrašai keturiomis (lietuvių, jakutų, rusų ir anglų) kalbomis.

Ir Rytuose jau statomi paminklai

Iki šiol Lietuva inicijuodavo paminklų statybą į vakarus nuo mūsų šalies. Karaliaučiaus krašte atstatyta Tolminkiemio bažnyčia, kurios klebonas buvo Kristijonas Donelaitis. Karaliaučiuje baigiamas paminklas Liudvikui Rėzai. Narkyčiuose (Meždurečė) pastatytas paminklas Herkui Mantui, tiesa, jo likimas liūdnas. Lenkijoje, Seinuose, stovi paminklas poetui vyskupui Antanui Baranauskui. Dabar lietuvių akys nukrypo toli į Šiaurės Rytus?

Man įsiminė vieno straipsnio pavadinimas: *Kur lietuvis ar jo kapas, ten dalelė Lietuvos*. Jakutijoje labai daug lietuvių kapų. Vadinasi, ten yra Lietuvos dalelė, mūsų visų praeitis. Ji skaudi ir labai reikšminga. Mes

Nukelta į 16 p.

Lietuvių jaunimas. Stolbai, 1949 m.

Knygos „Lietuviai prie Lediniuotojo vandenyno“ pristatyme, 1995 m.

Prof. Mindaugas Maksimaitis,
Mykolo Romerio universiteto
Teisės fakulteto Teisės istorijos
katedros vedėjas

Mykolas Romeris grįžta

Lietuvai 1940 m. netekus nepriklausomybės, profesorius Mykolas Romeris iš karto pateko į okupantų nemalonę. Vokiečių okupaciniuose politiniuose sluoksniuose prieš jo asmenį susiformavo nusi- statymas dėl veiklos Klaipėdos krašto klausimu Hagos tribunole, pasak Mykolo Biržiškos, susikūręs studentų komitetas kėlė klausimą, kad esą negalima laikyti M. Romerio universitetu. Buvo daromas spaudimas švietimo generaliniam tarėjui, kad prof. M. Romeris būtų pašalintas iš profesūros. Sovietmečiu nomenklatūrai nepatiko M. Romerio „klasiniškas“ – socialinė bajoriška-dvarinikiška kilmė, taip pat jo mokslinės, laikytos buržuazinės, nuostatos. Ypač ją suerzino 1949 m. Vokietijoje, Augsburgėje, išleistas paskutinis jo darbas *Lietuvos sovietizacija 1940–1941*. Išaiškinti kriptonomu „X.Y.“ paslėptą jo autorių nebuvo sudėtinga.

Tačiau reikia pripažinti, kad tai buvo pernelyg žinomas ir lietuviškoje visuomenėje gerbiamas žmogus, ne tas, kurį būtų įmanoma iš karto visiškai ištrinti iš jos atminties. Jam skirti santūrius straipsniai buvo skelbiami visose trijose sovietinėse lietuviškose enciklopedijose, savo memuaruose jį gana palankiai prisiminė tokie sovietmečio Lietuvos veikėjai kaip Michalina Meškauskienė ar Antanas Venclova. M. Romerio akademinės mokslinės veiklos apibūdinimą randame sovietmečio literatūroje apie Lietuvos universitetą ir atskirai apie jo Teisių fakultetą (Kęstutis Domaševičius); nepavykusį Juzefo Pilsudskio mėginimą 1919 m. panaudoti M. Romerį savo tikslams yra aptarinėję Petras Miškinis (1974 m.) ir Regina Žepkaitė (1980 m.). Sovietmečiu buvo paskelbta keletas specialiai M. Romeriui skirtų populiarių straipsnių – V. Černecko *Pedagogas, teisininkas, mokslininkas (Mokslas ir gyvenimas, 1970 m.)*, V. Martinkėno *Mykolas Romeris ir jo dienoraštis (Kultūros barai, 1976 m.)*, Juozo Keliučio – apie M. Romerio ir Albino Herbačiausko santykius *Sudeginės tiltus (Literatūra ir menas, 1977 m.)*. Šioje literatūroje daugiausia kalbama apie demokratines M. Romerio pažiūras, užsimenama apie jo akademinę veiklą, pabrėžiamos jo mokslo darbuose aptinkamos užuominos apie formaliai demokratiškas sovietinių konstitucijų nuostatas.

1970 m. laikraštyje *Literatūra ir menas* buvo net skelbtas A. Žirgulo straipsnis dėl nenusistovėjusios Romerio pavardės rašybos, kuriam siūlyta naudoti tą formą, kuria pasirašinėjo jis pats.

Tačiau tai buvo pavienės, galima sakyti, atsitiktinės publikacijos. Rimčiau tyrinėti M. Romerio asmenybę ir jo nuveiktus darbus sovietinės okupacijos sąlygomis nebuvo įmanoma, nes jis anaipol nepriklausė proteguojamų asmenų kategorijai. Priešingai, rengiantis 1980 m. pažymėti M. Romerio 100-ąsias gimimo metines, tuometiniame Filosofijos, sociologijos ir teisės institute planuota surinkti ir paskelbti jo mokslinių darbų bibliografiją, specialiai tam reikalui sudarytą Vytauto Andriulio. Jau pasirodžius bibliografijos korektūrai, staiga jos publikavimo atsisakyta, o sudarytojui net pasiūlyta išeiti iš darbo institute.

Visa tai patvirtina, kad taip buvo norima po truputį,

bet negrįžtamai M. Romerį nugarzdinti užmarštin. Beliko tikėtis, ir tai buvo išsakoma emigrantų spaudoje, kad laisvę atgavusioje Lietuvoje didelis M. Romerio palikimas vėl bus tinkamai įvertintas ir suprastas (Mackus F. *Teis. Žin.*, Nr. 13–14, p. 13).

Nepaisant nepalankios atmosferos, devintajame dešimtmetyje Vilniaus universiteto jėgomis buvo pradėta leisti prestižinė knygų serija *Lietuvos mokslo paminklai*. Išleistos knygos, skirtos mokslui senajame Vilniaus universitete, Augustinui Janulaičiui, Ignui Jonynui. Vieną šios serijos knygų redkolegija sumanė skirti M. Romeriui. Buvo tikimasi pateikti M. Romerio gyvenimo ir veiklos panoramą, taip pat akademiniams klausimams parinktas ištraukas iš jo dienoraščio. Vienas redakcinės kolegijos narių istorikas profesorius A. Šidlauskas rengti minėtąją knygą 1984 m. pasiūlė man. Atrinkti reikalingą medžiagą iš dienoraščio ir išversti ją į lietuvių kalbą ėmėsi kolega Zenonas Namavičius.

Tai buvo labai konkretus akstinas, paskatinęs mus pradėti intensyviai domėtis M. Romeriu, nors užbaigti knygą mudviem, deja, nepavyko. Suspėjęs paskelbti 1988–1989 m. pluoštą ištraukų iš dienoraščio dviejose pradėtos leisti serijos *Teisės etiudai* knygose bei mums abiem bendrai parašius straipsnį apie M. Romerio 1906 m. leistą ir redaguotą dienraštį *Gazeta Wilenska* (buvo publikuotas *Kultūros baruose*), Z. Namavičius neteko galimybių tęsti darbą, nes tapo Vilniaus universiteto prorektoriumi, vėliau išvyko į diplomatinę tarnybą užsienyje. Pirmas skirtas M. Romeriui mano straipsnis (*Mūsų kraštietis Mykolas Romeris*) 1988 m. buvo skelbiamas trijuose Rokiškio rajono laikraščio numeriuose ir apdovano- notas rajono valdžios garbės raštu kaip geriausias metų straipsnis.

Prasidėjus „perestroikai“ susidarė sąlygos rimtesniam darbui, kad visuomenė būtų supažindinta su M. Romerio asmeniu ir moksliniu palikimu. Be vargo susitarta su tuometinės *Minties* leidyklos Ekonomikos ir teisės mokslinės redakcijos vedėju Stasiu Nekrašiumi dėl Vilniaus universiteto bibliotekos ran-

Profesorius Mykolas Romeris

kraštyne saugomo dar neskelbtos *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitų* antros dalies rankraščio išleidimo. Ruošiant ją spaudai (rengiant įžanginį straipsnį, paaiškinimus ir rodykles) kilo sumanymas supažindinti Lietuvos visuomenę ir su jau minėtu M. Romerio darbu apie Lietuvos sovietizaciją, o tai ano meto Lietuvos sąlygomis atrodė ypač aktualu. Kadangi bibliotekos neleido pasidaryti dar uoliai tebesaugoto leidinio kopijos, be to, Vokietijoje išleistas leidinys emigracijoje buvo kritikuotas už leidėjų savavališkai padarytus kai kuriuos M. Romerio teksto papildymus, turėjusius suaktualinti jo politinį skambesį, leidiniui panaudotas mašinraštinis originalo egzempliorius, išsaugotas Juozo Bulavo, taip pat pas jį buvęs

M. Romerio ranka rašytas autoriaus žodis. Išleidimą S. Nekrašius organizavo naujai įsteigtoje leidykloje *Lituanus*, kuri per labai trumpą laiką knygėle išleido 1989 m. vasaros pabaigoje, mūsų teisei literatūrai tiesiog unikalium – 100 tūkst. egzempliorių – tiražu.

Vis dar atsimenu, kai dalyvavau kaip ekspertas Juro Poželos vadovaujamoje komisijoje, kuriai Lietuvos Aukščiausioji Taryba buvo pavedusi įvertinti Molotovo-Ribentropo slaptuosius protokolus, darbe. Kai pastebėjau kai kurių komisijos narių rankose tik ką pasirodžiusią M. Romerio knygėle, apėmė jausmas, kad į Lietuvos likimui labai svarbų darbą savo žiniomis ir autoritetu kaip kitados ir vėl įsitraukė M. Romeris.

Lietuvos valstybingumo atkūrimas sudarė sąlygas, kad M. Romerio nuopelnai būtų visiškai pripažinti. Jau pirmaisiais laisvo gyvenimo metais akivaizdus sparčiai didėjantis susidomėjimas M. Romerio asmeniu, visuomeninėmis politinėmis jo pažiūromis ir moksliniu palikimu. Didelį akstiną populiarinant visuomenėje M. Romerį, jo idėjas ir mokslinį palikimą turėjo 110-osios jo gimimo metinės, sutapusios su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metais. Tuo metu ypač padaugėjo straipsnių apie šį iškilų žmogų. Jo autoritetu savo mintims argumentuoti plačiai ėmė naudotis mokslo žmonės ir politikai. Didelį susidomėjimą M. Romerio, įvertinto *ne mažiau svarbia nacionalinio judėjimo figūra negu J. Basanavičius ar V. Kudirka* (LAIS–13, p. 8), asmenybe parodė istorikai, 1992 m. rudenį Druskininkuose surengę įsimintinus *Pirmuosius M. Romerio skaitymus*, kurio aktyviausi organizatoriai buvo tuomet dar jauni istorikai Egidijus Motieka, Egidijus Aleksandravičius, Rimantas Miknys ir

kt., ir kuriuose per tris dienas iš- klausyti ir aptarti 13 M. Romeriui skirtų pranešimų.

Tenka pripažinti, kad sovietinis laikotarpis teisės mokslo plėtrai, deja, davė labai nedaug. Dėl ideologinių varžtų, intensyvaus teisės mokslo politizavimo, karingo izoliamosimosi nuo pasaulinių pasiekimų Lietuvos literatūroje per šį laikotarpį susidarė savotiška tuštuma, kurią, atgavus laisvę, pamėginta užpildyti užsienio autorių verstine ir geriausia sava prieškarinio literatūra. Dėl to siekiant padaryti prieinamus platesnei visuomenei svarbiausius M. Romerio veikalus, įeinančius į Lietuvos teisinės literatūros aukso lobyną, tuometinio Atviros Lietuvos fondo Valdybos nario Stasio Stačioko iniciatyva ir pastangomis, fondui remiant, pakartotinai išleistos reikšmingiausios jo monografijos – *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose* (1994 m.) su S. Stačioko įžanginiu straipsniu *Mykolas Romeris ir mūsų dienų Lietuva* ir trys veikalų ciklo *Valstybė ir jos konstitucinė teisė* (1995 m.) knygos su išsamiu straipsniu *Mykolo Romerio gyvenimas ir veikla*, kurį parašėme kartu su O. Ruželyte.

Netrukus atsirado M. Romerio mokslo darbams ir asmeniui skirtų platesnių mokslinių tyrinėjimų. Bene pirmuoju tokiu leidiniu buvo 1996 m. pasirodęs tęstinio leidinio *Lietuvių atgimimo istorijos studijų* tryliktas tomas, pavadintas *Mykolas Romeris*, skirtas jo veiklai ir pažiūroms į lietuvių nacionalinį judėjimą bei pamąstymams apie savo vietą jame. Kitais metais Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas išleido bendromis nedidelės teisininkų ir istorikų grupės pajėgomis parašytą knygą *Mykolo Romerio mokslas apie valstybę*, tapusią pirmuoju mėginimu panagrinti M. Romerio mokslinį palikimą, nušviesti jo požiūrį į svarbiausias valstybės problemas. Svarbu pažymėti, kad šioje knygoje, be to, skelbiama V. Andriulio ir Rimanto Miknio parengta M. Romerio mokslinių ir publicistinių darbų bei literatūros apie jį bibliografija, galinti labai palengvinti jų paiešką. Tuometinio Lietuvos teisės universiteto pastangomis 2000 m. išleistas straipsnių rinkinys *Mykolas Romeris ir šiandiena*, kuriame nagrinėjamos M. Romerio mokslinio palikimo sąsajos su aktualiais Lietuvai dabarties dalykais – suverenitetu ir konstitucingumu (S. Stačiokas), konstitucine justicija (J. Žilys), administracine justicija (Kęstutis Lapinskas), pilietine visuomene ir tautiniais santykiais (R. Miknys) ir kiti.

Apskritai, nors M. Romerio darbai parašyti daugiau nei prieš pusšimtį metų, daugelyje jų nagrinėjamos ir šiandien aktualios politinės ir visuomeninės problemos. Propaguodamas teisinę valstybę, jos konstitucinio ir administracinio teismo institucijas, puoselėdamas asmens laisvę, privataus gyvenimo neliečiamumą ir kitas neblėstančios reikšmės demokratines vertybes, M. Romeris tarsi rengė Lietuvą ateičiai. Tai savo darbuose parodė Toma Birmontienė, Egidijus Jarašiūnas, Egidijus Kūris, Augustinas Normantas, Alvydas Pumputis, Egidijus Šileikis ir kiti Lietuvos konstitucinės teisės specialistai.

Taip pat negalima pamiršti, kad tai tik darbo pradžia. M. Romerio, vieno žymiausių Lietuvos mokslininko, nuopelnų mokslui mokslininkai dar nesusisteminto ir neaptarę, apibendrinančio pobūdžio darbų šiuo klausimu tėra palyginti nedaug. Tāt tyrėjų dėmesio dar laukia platūs darbo barai.

Profesorius Mindaugas Maksimaitis

Vidūno Gelumbausko nuotrauka

Prof. Mykolo Romerio 125-osios gimimo metinės

Prof. Mykolo Romerio vardinės premijos

Vidūno Gelumausko nuotrauka

Mokslinėje konferencijoje „Mykolas Romeris ir konstitucionalizmas“: Lietuvos Konstitucinio Teismo Pirmininkas dr. Egidijus Kūris, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojas, Mykolo Romerio universiteto garbės daktaras Česlovas Juršėnas ir prof. Mindaugas Maksimaitis, už savo mokslinius darbus apdovanotas Prof. Mykolo Romerio vardine premija

Gegužės 26 d. vyko Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės ir Teisės istorijos katedrų rengiama mokslinė konferencija *Mykolas Romeris ir konstitucionalizmas*, kurioje pranešimus skaitė žymiausi Lietuvos konstitucinės teisės ir teisės istorijos specialistai.

Universitete veikia prof. Mykolo Romerio darbų ekspozicija, išleistas specialus mokslo darbų *Jurisprudencija* numeris, skirtas prof. Mykolo Ro-

merio gyvenimo ir veiklos studijoms.

Gegužės 27 d. Mykolo Romerio universitete 233 a. vyko iškilminga prof. Mykolo Romerio 125-ųjų gimimo metinių minėjimo šventė. Per iškilmes Mykolo Romerio universiteto Garbės daktaro regalias įteiktos Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Artūriui Paulauskui ir Berno universiteto Personalo ir organizacijų plėtros instituto direktoriui prof. dr. Norbertui Tomui.

Šventės metu įteiktos prof. Mykolo Romerio premijos ir stipendijos.

Mykolo Romerio universiteto Senatas 2005 m. gegužės 18 d. nutarimu apdovanojo Profesoriaus Mykolo Romerio vardine premija: už konstitucionalizmo mokslinių pagrindų įtvirtinimą Lietuvoje – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto dekaną prof. dr. Juozą Žilį, už konstitucionalizmo raidos Lietuvoje mokslinius tyrinėjimus – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros vedėją prof. habil. dr. Mindaugą Maksimaitį, už Lietuvos valstybės ir teisės raidos mokslinius tyrinėjimus – Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorių habil. dr. Stasį Vansevičių, už pilietinės visuomenės ugdymą – Lietuvos nacionalinį radiją ir televiziją.

Mykolo Romerio universiteto Senatas 2005 m. gegužės 18 d. nutarimu paskyrė metams Profesoriaus Mykolo Romerio vardinę stipendiją šiems aktyviems Studentų mokslinės draugijos nariams, parengusiems ir sėkmingai Teisės minties šventės renginiuose pristatiusiems savo mokslinius darbus bei gerai besimokantiems dieninių studijų studentams: Teisės fakulteto teisės programos tarptautinės teisės specializacijos magistrantūros studijų I kurso studentei Dovilei Gailiūtei ir Valstybinio valdymo fakulteto viešojo administravimo programos pagrindinių studijų III kurso studentui Žydrūnui Šipkai.

Atidengta prof. Mykolo Romerio memorialinė lenta

Vidūno Gelumausko nuotrauka

Prieš 125-erius metus, 1880 m. gegužės 17 d. Bagdoniškyje (Rokiškio r.) gimė žymus teisės mokslininkas ir pedagogas, valstybės ir visuomenės veikėjas, Lietuvos konstitucinės teisės tėvas, profesorius Mykolas Romeris. Tai neeilinė asmenybė savo nuopelnais valstybei, visuomenei ir mokslui. Neapaprasta energija, plati erudicija, tvirtos demokrato pažiūros ir tolerancija, gilus pilietiškumo suvokimas ir aukščiausios žmogiškosios savybės leido jam daug nuveikti gimtojo krašto labui.

Mykolo Romerio universitete plačiai ir iškilmingai pažymėtos prof. Mykolo Romerio 125-osios gimimo metinės.

Gegužės 17 d. minint šią sukaktį,

Mykolo Romerio universiteto iniciatyva atidengta memorialinė lenta prie namo Liejyklos g. 13/L. Stuokos-Gucevičiaus g. 10, kuriame 1940–1945 m. gyveno šis iškilus europinio lygio konstitucinės teisės mokslininkas, demokratinių teisinės valstybės pagrindų kūrėjas, gynęs Lietuvos interesus tarptautinėse institucijose, ilgametis Lietuvos universiteto rektorius, nuširdus Lietuvos patriotas.

Iškilmėse dalyvavo Mykolo Romerio universiteto senato nariai, profesoriai, Universiteto Garbės daktaras Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojas Česlovas Juršėnas, prof. Mykolo Romerio giminės, Vilniaus miesto savivaldybės atstovai, Mykolo Romerio universiteto studentai ir vilniečiai.

Naujieji Mykolo Romerio universiteto garbės daktarai

Gedimino Zemličko nuotrauka

Mykolo Romerio universiteto garbės daktaro diplomą Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Artūriui Paulauskui įteikia Universiteto rektorius prof. Alvydas Pumputis

„Prof. Mykolas Romeris – vienas iškiliausių teisininkų, kūrusių savitą lietuviškosios teisės doktriną. Kiekvienam teisininkui didelė garbė būti šalia Jo minčių, šalia Jo asmens. Šįkart, kai mano darba, indėlių kuriant Lietuvos teisinę valstybę vertina profesoriai, docentai, akademinė bendruomenė, man nepavyksta paslėpti jaudulio. Tapti Mykolo Romerio universiteto garbės daktaru, minint prof. Mykolo Romerio 125-ąsias gimimo metines – didelė garbė ir įpareigojimas“, – kalbėjo Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas Artūras Paulaus-

kas. – „Per penkiolika Lietuvos nepriklausomybės metų mes pasiekėme labai daug: tapome Europos Sąjungos ir NATO nariais. Dabar didžiausia valstybės vizija – tai žmonių gerovė. Nemanau, kad galėtum būti didesnių tikslų už šį. Ar sugebėsime to pasiekti, profesionaliai ir sąžiningai naudodamiesi tuo, ką turime, priklausys nuo visos mūsų visuomenės pilietiškumo. Pilietinės visuomenės ugdymas – tai ir vienas pagrindinių uždavinių šiuolaikiškiems, europietiškiems universitetams, koks yra Mykolo Romerio universitetas, tai atsakomybė atei-

nančioms kartoms, kad jaunimas jaustųsi savo šalies piliečiais, savo tautos atstovais. Šią mintį pabrėžė prof. Mykolas Romeris, tai aktualu ir šiandien – globalizacijos sąlygomis išsaugoti savo tautiškumą, kalbą, papročius, neprarasti gebėjimo telktis ir dirbti savo krašto gerovei. Manau, kad vienas iš svarbiausių dalykų, kuriuos turime suvokti, tai jaunimo mokslinimas. Tik išsilavinusi visuomenė gali ne vien tinkamai naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis, bet ir sąmoningai siekti didesnės mokslo bei visuomenės pažangos“.

Mykolo Romerio universiteto garbės daktaras prof. Norbertas Thomas

Prof. Norbertas Thomas yra iškilus asmenybė šiuolaikinės Europos ir pasaulio vadybos mokslo srityje, o jo darbai yra itin aktualūs Vidurio ir Rytų Europos valstybėms ugdant šiuolaikinius vadybininkus valstybių tarnyboms ir verslo struktūroms. Į lietuvių kalbą yra išversta profesorius kartu su Adrianu Ritzu (Adrian Ritz) parašyta knyga *Viešojo vadyba*, iš kurios mokosi Lietuvos universitetų studentai, studijuoją valstybės tarnautojai. Knygą lietuviškai išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. Jos populiarumą Europoje rodo tai, kad vien tik vo-

kiškai kalbančiose šalyse per pirmus pasirodymo metus buvo nupirka 6000 egzempliorių.

Dėkodamas už suteiktą garbę tapti Mykolo Romerio universiteto garbės daktaru, prof. Norbertas Thomas kalbėjo: „Greta savo pareigų Berno universiteto Personalo ir organizacijų plėtros institute esu daugelio Europos ir pasaulio universitetų vizituojuojantis profesorius. Mykolo Romerio universitetas tarp jų akivaizdžiai pirmauja savo dinamika ir šiuolaikiškumu“.

Parengė
Valentina Daunoraitė

Atkelta iš 1 p.

šiek tiek ypatingoje (dar kartą pabrėžiant šio subjektyvaus išpūdžio prasmę) terpėje – bendraminčių aplinkoje. Šiuos mokslo žmones sieja, ko gero, ne vien bendra mokslo sritis ar tyrinėjimų kryptys. Sieja ir panašus likimas, tie patys dabartinių mokslo vertintojų reikalavimai, kurie perkelti iš tikslųjų mokslų srities dirbantiems labiau taikomuosius ir į vietinį naudotojo poreikį nukreiptus darbus, atrodo neteisingi, kartais net absurdiški. Ši neteisybė ir iš to kylančios grėsmės, nuolatinis biudžetinio finansavimo mažinimas (santykiškai prasme) verčia jausti likimo bendrumą ir didina vienybę, tarpusavio supratimą. Jie daug geriau supranta kitus ir neturi to arogantiškumo, kuris dažnai būdingas įvairiems visuomeniniams – didiesiems reformatoriams ir kitiems žmonių likimų lėmėjams.

Žemės ūkio mokslų atstovams pasisekė, kad jiems jau daug metų vadovauja akad. Veronika Vasiliauskienė, šiais metais išrinkta Lietuvos mokslų akademijos viceprezidente. Tai tas atvejis, kai gili mokslinė kompetencija siejasi ir su didele siela – mokslinėje organizacijoje veikloje tai nepaprastai svarbu, nors tai toli gražu ne visuotinis ir gal net ne itin gerai suvoktas dalykas. Būdamas šalia akademikės, kiekvienas suvokia savo reikalingumą, gal išskirtinį būtinumą dalyvauti savo srities veikloje. Ar apie daugelį vadovų ranką prie širdies pridėjęs galėtų taip pasakyti pavaldinys? Vargu. Apie akademikę taip pasakyti, ko gero, kiekvienas, kuris bent kiek susijęs su žemės ūkio mokslais.

Dar vienas labai svarbus dalykas. Išvažiuojamuosiuose Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus posėdžiuose visada dalyvauja ir Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerijos Kaimo plėtros departamento, kuruojančio mokslą, vadovai bei darbuotojai. Tai savaime suprantamas dalykas, o Žemės ūkio ministerijos nuolatinis dėmesys mokslui galėtų būti pavyzdžiu ir kitoms ministerijoms. Pažymėsime, kad tą ministerijos ryšį su žemės ūkio mokslais labai stiprina ir tai, jog akad. V. Vasiliauskienė yra ministerijos kolegijos narė, o ministrė prof. Kazimira Danutė Prunskienė yra ne tik politikė, bet ir mokslo žmogus.

Nuo lauko iki stalo

Pats laikas nusikelti į KTU Maisto instituto pastatą Kaune, Taikos prospekte 92, kur ir vyko Lietuvos MA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus išvažiuojamasis posėdis. Jo tema *Maisto kokybė ir sauga. Moksliniai ir praktiniai aspektai*. Tačiau ne pasisvečiavimas, bet rimtas pokalbis ir diskusijos apie labai svarbius Europos Sąjungos mokslo prioritetinės srities darbus, kurie atliekami Lietuvoje. Beje, ir Lietuvoje ši sritis pripažįstama kaip vis reikšmingesnė. Išvažiuojamajame posėdyje be skyriaus narių dalyvavo Žemės ūkio ministerijos Kaimo plėtros departamento Mokslo ir mokymo skyriaus vyriausioji specialistė dr. Zita Duchovskienė, Respublikinio mitybos centro, Nacionalinės veterinarijos laboratorijos vadovai ir darbuotojai. Buvo kviečiami ir dalyvavo su žemės ūkio bei miškų mokslu susijusių mokslų institutų vadovai, kurių žodis diskusijose visada laukiamas. Jie paprastai iškelia ir naujų idėjų. Todėl šie renginiai ir laikytini veiksminga žemės ūkio mokslo koordinacijos ir integracijos priemone. Posėdžio dalyvius priimančiai institucijai, šiuo atveju Maisto institutui, tai ir galimybė paviešinti savo darbus, atverti laboratorijų duris, gal net truputį pasitempti.

Posėdį įžangos žodžiu pradėjusi Lietuvos MA viceprezidentė akad. V. Vasiliauskienė pažymėjo, kad renginyje dalyvauja maisto mokslo kūrėjai ir to mokslo vartoto-

Ar žinai, ką valgai?

Technologinės laboratorijos vedėjas dr. Albertas Liutkevičius (dešinėje) išvažiuojamojo posėdžio dalyviams demonstruoja darbą eksperimentiniame stende; iš kairės – prof. Algis Jonas Raila, dr. Česlovas Bobinas, prof. Albinas Kusta ir prof. Zenonas Dobkevičius

jai. Nuo savęs pridurtume: ir maisto valgytojais, dėl kurių visa ši mokslo mašina juda ir sukasi. Prisiminta ir ministrės prof. K. D. Prunskienės mintis, kad ministerijos rūpestis turi siekti nuo lauko iki stalo. Ši mintis kaip leitmotyvas skambėjo ir parodoje *Agrobalt 2005*. Tai – rūpestis maisto kokybe. Nuo šiol ministerijos ir mokslininkų renginiuose vis dažniau girdėsime pabrėžiant labai svarbią jungtį: konkurencingas žemės ūkis ir sveiko maisto gamyba. Esminga mintis: kad mūsų žmogus galėtų valgyti sveiką maistą, jį pirmiausia reikia toki išauginti, perdirbėjui nesugadinti, o gamintojui būtent tokį maistą gaminti ir pateikti vartotojui. Toliau V. Vasiliauskienė pristatė naujai išrinktą Lietuvos MA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus pirmininką, Lietuvos žemės ūkio universiteto mokslo prorektorius, MA narį korespondentą prof. Albiną Kustą, vadovausiantį skyriui ketverius metus. Jis toliau pirmininkavo ir šiam posėdžiui.

tutas pavadintas Lietuvos maisto institutu, jam suteiktas valstybinio mokslo instituto statusas. Paskui įžengta į klampų Lietuvos mokslo istorijos laikotarpį, kai politikai, mokslo reikmėms biudžetinius pinigus seikėjusios valstybinės institucijos, o pavymui ir mokslo reformatoriai pradėjo vienu balsu šaukti, kad mokslo Lietuvoje esą per daug, tiek mokslininkų nereikia ir apskritai geriau palikti tik tiek, kiek būtina reikia. Kiek reikia, turėjo nustatyti, suprantama, patys reformatoriai. Nė vienas nepasakė, kad jo paties tyrinėjimų kryptis šaliai nereikalinga ar bent siaurintina. Priešingai, tos kryptys turėjo būti plečiamos, išvaikius kitus institutus. Būdingas lietuviškas vaizdelis, rodantis mūsų mentaliteto ypatybes ir moralines savybes. Žmogus žmogui... *lupus est*. Suėsk kitą, kol kitas nesuėdė tavęs.

Nenagrinsime, kaip tuos 12 metų reformų drugys purtė ir krėtė Maisto institutą, tik priminsime, kad 2003 m. jis buvo, ačiū Dievui, ne suvalgytas

40 mokslo daktarų, nuo 1964 m. leidžia mokslo darbų rinkinį, išleisti 38 tomai. Nuo 1970 m. veikė bandomoji gamykla, kurioje buvo išbandomi nauji maisto gaminiai, bet po privatizacijos viesulo gamyklos neliko.

Dabar institute 67 darbuotojai, iš jų – 3 habilituoti daktarai (2 apsigynę nepriklausomybės laikais), 18 mokslo daktarų. Institute parengti mokslo darbuotojai dirba Lietuvos veterinarijos akademijoje, pramonės įmonėse, o buvusi instituto direktorė doc. Daiva Leskauskaitė neseniai tapo KTU Maisto produktų technologijos katedros vedėja.

Instituto struktūrą sudaro Chemijos laboratorija (vedėja Galina Garmienė), Juslinės analizės laboratorija (dr. Aldona Mieželiene), Mikrobiologijos laboratorija (habil. dr. Joana Šalomskienė), Technologijos laboratorija (dr. Algirdas Liutkevičius) ir Informacijos skyrius (dr. Marija Paserpskienė), kaip atskirą padalinį direktorius išskyrė Bandymų laboratoriją – tai jungtinis kelių laboratorijų darinys.

Maisto institutui patvirtintos dvi pagrindinės veiklos kryptys. Pirmoji – Maisto kokybės ir saugos valdymo bei užtikrinimo sistemų tyrimai. Tai prioritetinės veiklos kryptys Europos Sąjungoje ir mūsų šalyje. Pagal pirmąją veiklos kryptį vykdomos kelios programos. Tai maisto produktų saugai užtikrinti ir kontroliuoti skirtų metodų paieška, kūrimas ir tobulinimas. Kita programa – Maisto mikroorganizmų savybių nustatymas ir mikrobiologinių metodų kūrimas, siekiant pagerinti maisto saugą ir kokybę. Dalyvaujant tarpvalstybinėje programoje COST 922, institute tiriama maisto aminų įtaka žmonių sveikatai.

Siekiant ieškoti maisto saugą apibūdinančių naujų kriterijų, tiriami sunkiųjų metalų, nitratų, mikotoksinų ir kitų kenksmingų medžiagų kaupimosi maisto produktuose ir žaliavose dėsninūmai bei mechanizmai, mikrobiologiniai procesai. Ieškoma būdų, kaip padidinti žinomų maisto saugos kontrolės metodų patikimumą, kuriami nauji metodai. Atliekami ir eksperimentinės plėtros darbai, susiję su maisto sauga ir kokybės valdymo užtikrinimo sistemomis. ES 6-osios bendrosios programos projektu *Lietuvos maisto kokybė ir sauga* siekiama sukurti virtualų Lietuvos maisto kokybės ir saugos centrą.

Kuriamos naujos technologijos

Institutas taip pat dalyvauja Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuojamame prioritetinių mokslo kryptų projekte *Augalinės kilmės funkciniai ingredientai ir maisto priedai maisto saugai ir kokybei*. Tiriama būdai, kaip augalų ekstraktus naudoti maisto pramonėje.

Dabar apie antrąją veiklos kryptį *Geros kokybės ir sveiko maisto technologijų moksliniai tyrimai*. Vykdomos programos: *Funkcinio maisto chemijos ir biochemijos mokslinė ir taikomoji sklaida*. Siekiama nustatyti fizikinių, cheminių ir biocheminių veiksnių įtaką maisto dispersinių sistemų struktūros formavimuisi bei parengti biotechnologinius metodus, šiam procesui realizuoti. Dalyvaujama tarpvalstybinėje COST 921 programoje *Maisto matricos struktūros formavimas ir įtaka kvapo atspalaidavimui bei suvokimui*. Dalyvaujama ir Šiaurės šalių Ministrų Tarybos projekte, kurio vienas etapų – pieno sudėtinųjų dalių kokybės ir sveikatingumo aspektai.

Šios krypties darbais siekiama sukurti specifinėmis savybėmis pasižyminčių maisto produktų technologijas, maisto dispersinių struktūrų formavimosi mechanizmus ir savybes, kurios priklausos ne tik nuo sudėties, bet ir nuo apdorojimo sąlygų ir aplinkos veiksnių. Visos tos žinios taikomos kuriant pageidaujamos struktūros maisto produktus. Tobulinamos senos, taip pat kuriamos naujos žaliavų perdirbimo technologijos.

Įvairi veikla

Nauja kryptis institute – juslinis maisto produktų vertinimas. Pagal šios krypties reikalavimus įrengta Maisto produktų juslinės analizės laboratorija. Atrinkti ir išmokyti kvalifikuotus vertintojus padėjo Danijos biotechnologijos institutas.

Lietuvoje yra kelios akredituotos maisto tyrimų laboratorijos. Direktorių A. Šarkinas didžiuojasi, kad Maisto instituto šios krypties laboratorija akredituota ne užsienyje, bet Lietuvos nacionaliniame akreditacijos biure, o tai pats sunkiausias akreditavimas. Laboratorijoje atliekami maisto atitikties vertinimai pagal fizikinius, cheminius ir mikrobiologijos rodiklius. Tai nepriklausoma tyrimų laboratorija, tad jos išvadų objektyvumu galima neabejoti. Tiriama taip pat žaliavos kokybės įtaka naujai kuriamiems maisto produktams ir gerimams, nustatoma jų laikymo trukmė.

2004 m. instituto darbuotojai išleido keturias knygas: *Kokybės užtikrinimo maisto chemijos laboratorijose vadovas*, *Maisto produktų pavadinimų apsauga*, *Nenugriebto ir nugriebto pieno sąnaudų apskaičiavimo metodika Lietuvoje gaminamiems maisto produktams ir Mikrobiologinės kontrolės institucija pieno perdirbimo įmonėms*.

Institutas dalyvauja rengiant įvairius teisės aktus. Parengti 7 teisės aktai, nustatantys pieno produktų kokybės reikalavimus, 8 rekomendacinio pobūdžio dokumentai, 5 metodikos, 13 tapačių tarptautiniams Lietuvos standartų projektų ir vienas visai originalus Lietuvos standarto projektas.

Esama sunkumų išspausdinti straipsnius ISI registruotuose žurnaluose. 2004 m. buvo priimti spaudai 4 straipsniai, išspausdintas – vienas. Šiomet šį rodiklį tikimasi pagerinti kelis kartus, jau keli straipsniai išspausdinti. 27 straipsniai 2004 m. paskelbti recenzuojamajame Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose. 24 pranešimai skaityti tarptautinėse Lietuvos ir užsienio konferencijose.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

KTU Maisto instituto direktorius dr. Antanas Šarkinas ir naujasis Lietuvos MA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus pirmininkas, LŽŪU mokslo prorektorius prof. Albinas Kusta

Jauniausias brolis tarp mokslų institutų

Apie KTU Maisto instituto svarbiausias veiklos kryptis ir problemas kalbėjo jo direktorius dr. Antanas Šarkinas. Jis pripažino, kad institutas tarp kitų mokslų institutų jaučiasi esąs „jauniausias brolis“, o tokia sąvokta kyla ir iš jo veiklos istorijos.

1957 m. įsteigta Respublikinė pienininkystės laboratorija, 1958 m. ji reorganizuota į Sąjunginio sviesto sūrių pramonės mokslinio tyrimo instituto Lietuvos filialą. Tą sąjunginę priklausomybę užtikrino puikų finansavimą ir sąlyginę veiklos laisvę bent jau Lietuvoje, nes filialui vadovauta iš Maskvos. Kai ponas toli, baudžiauninkas gali jaustis bent iš dalies laisvu žmogumi.

1991 m. įvyko reorganizacija, insti-

ar išvaikytas, bet integruotas į Kauno technologijos universitetą. Tapo KTU Maisto institutu.

Kaip patys darbuotojai vertina integracijos padarinius? Nekeiksnoja, bet ir liaupsų nežarsto. KTU vadovams pakanka nuovokos ir sveiko proto nesikišti į instituto veiklą, o mokslininkams ko daugiau reikia? Ramybės ir normalių darbo sąlygų. Jei liftas į septintą instituto pastato aukštą dar veža, vadinasi, viskas gerai. Beje, šitai akyla akimi pastebėjo Lietuvos MA narys korespondentas prof. Vytautas Antanas Tamošiūnas, kurio vadovaujamas Imunologijos institutas labai panašiai buvo integruotas į Vilniaus universitetą.

Kas tiriama?

Keliaukime toliau. Per savo veiklos metus Maisto institutas parengė

Dar vis garsyn!

Minint Alberto Einšteino mirties 50-metį

Žiniasklaidoje beveik nekalbama apie tai, kad šie 2005-ieji metai paskelbti Pasauliniais fizikos metais. Tai nepalyginamai svarbiau, negu gaidžio, bezdžionės ar kitokie panašūs metai, kurių propagavimui gadinama daugybė popieriaus, „užkemšamas“ eteris ir elektronika.

Šių metų paskelbimą Pasauliniais fizikos metais nulėmė tai, kad 2005 m. sukanka 100 metų nuo to laiko, kai Albertas Einšteinas (Albert Einstein) paskelbė reliatyvumo teorijos pagrindus (1905 m.) ir 50 metų nuo jos pagrindinio autoriaus mirties. A. Einšteinas mirė 1955 m. balandžio 18 dieną. Tai kad Pasauliniai fizikos metai paskelbti remiantis su reliatyvumo teorija susietomis sukaktimis rodo tos teorijos svarbą fizikai ir mokslui apskritai.

Reliatyvumo teorija kūrė bei ją anksčiau plėtojo ir dar dabar plėtoja šimtai mokslininkų. Kai kalbama apie pačius pirmuosius, dažniausiai yra minimas prancūzas Henris Poinkarė (Henri Poincaré), olandas Hendrikas Lorencas (Hendrik Lorentz), Vokietijoje dirbęs Hermanas Minkovskis (Hermann Minkowski), gimęs vokiečių ir žydo šeimoje dabartiniame Kauno priemiestyje Aleksote. Tačiau pagrindiniu kūrėju visuotinai pripažintas A. Einšteinas. Jis 1905 m. paskelbė Specialiąją reliatyvumo teoriją, keletą kitų Nobelio premijos vertų fizikos mokslo darbų, 1916 m. – Bendrąją reliatyvumo teoriją, daug metų intensyviai dirbo, stengdamasis sukurti Bendrąją lauko teoriją. Ji iki šiol liko nebaigta.

Minėtieji 1905 m. A. Einšteiniui buvo ypatingi. Tais metais vokiečių žurnale *Fizikos analai* (*Annalen der Physik*) pasirodė penki jo mokslinės minties šedevrai: 1) daktaro disertacija *Naujas molekulių matmenų nustatymas*; 2) *Apie vieną euristinį požiūrį į šviesos atspindimą ir virsmą*, tai fotoefekto teorija, kurioje paskelbta drąši hipotezė apie šviesos kvantus. Šviesa yra sudaryta iš šviesos kvantų (dalelių) – fotonų; už šį darbą A. Einšteiniui po 16 metų buvo paskirta Nobelio premija; 3) Brauno judėjimo teorija (tiesioginis molekulių buvimo įrodymas), kuri buvo patvirtinta; 4) *Apie judančių kūnų elektrodinamiką*. Šiame 30 puslapių darbe buvo suformuluota Specialioji reliatyvumo teorija, kuri pakeitė požiūrį į erdvę ir laiką. Joje nagrinėjamas kūnų judėjimas greičiais, artimais šviesos greičiui, įrodo, kad laiko tėkmė ir kūnų matmenys priklauso nuo judėjimo greičio. Šis darbas pasirodė 1905 m. rugsėjo mėnesį. A. Einšteinas jį buvo pasiuntęs kaip daktaro disertaciją, bet ji nebuvo priimta; 5) *Ar priklauso kūno inercija nuo jo energijos?* Tai Specialiosios reliatyvumo teorijos taša. Čia yra garsioji formulė $E=mc^2$, susiejanti kūno energiją E ir jo masę m (c – šviesos greitis vakuume). Tuo sąryšiu grindžiama atominė energija, atominė ginkluotė, žvaigždžių (ir Saulės) energijos aiškinimas.

Specialioji reliatyvumo teorija nagrinėja kūnų judėjimą pastoviais greičiais arba inercinėse sistemose, o Bendroji reliatyvumo teorija – judėjimą neinerinėse (judančiose su pagreičiu) sistemose. Ši teorija paaiški-

no Merkuriujaus judėjimo apie Saulę ypatumus, numatė žvaigždžių spindulių nuokrypį, jiems sklindant pro Saulę (tai buvo patvirtinta stebėjimais). Bendroji reliatyvumo teorija numato gravitacinių bangų buvimą. Jas turėtų skleisti su pagreičiais judančios masės. Tų bangų paieškoms kuriamos įvairios antžeminės ir kosminės techninės sistemos, skiriamos labai didelės lėšos.

A. Einšteinas yra ir kosmologijos (mokslo apie Visatos raidą ir sandarą) pradininkas. Jo paskaitų apie Visatą Berlyne turėjo laimės paklausti Lietuvos mokslininkai Antanas Juška ir G. Lechemas. Šių eilučių autorius turi užrašęs jų trumpus prisiminimus apie tas A. Einšteino paskaitas.

Be to, A. Einšteinas sukūrė pirmąją kvantinę kietųjų kūnų šiluminės talpos teoriją, numatė priverstinio spinduliavimo reiškinį (juo grindžiama jau plačiai paplitusių lazerių veikimas), su Satiendranatu Bose (Satyendranath Bose) išplėtojo sveikojo sukinių dalelių kvantinę statistiką (Bosės ir Einšteino statistika), atliko kitus svarbius mokslinius darbus. Visą A. Einšteino mokslinę veiklą apžvelgti sunku. Tai ne kokia nors viena vaga ar baras, o visa mokslinė karalystė.

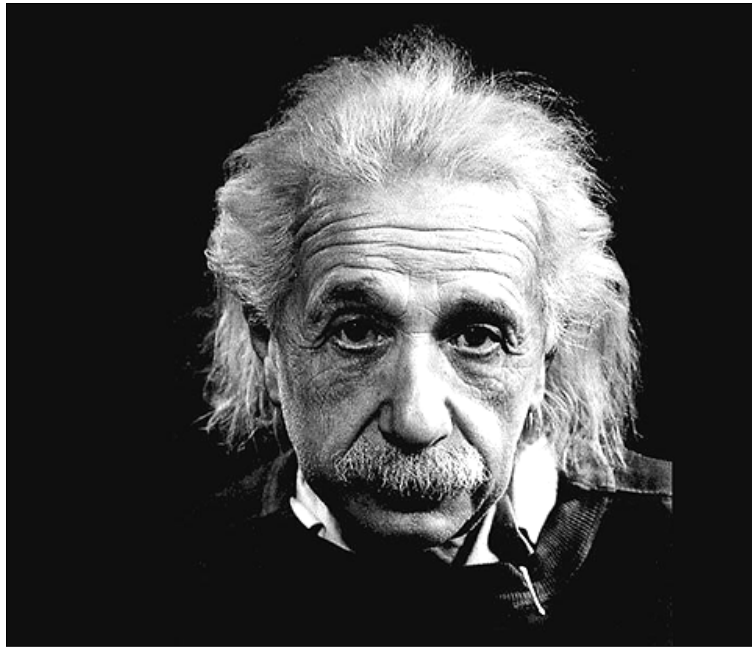
A. Einšteinas yra ir mokslo istorikas. Žinomi jo straipsniai bei knygos apie Maksą Planką (Max Planck), Izaką Niutoną (Isaac Newton), Johanną Keplerį (Johannes Kepler), Džeimsą Klerką Maksvelį (James Clerk Maxwell), Marian Smoliuchovskį (Marijanas Smoluchowski), E. Varburgą, G. Lorencą, apie fizikos evoliuciją, teorinę atomistiką, apie reliatyvumo principus ir jo padarinius fizikos mokslui, apie senas bei naujas lauko teorijas ir kt. Iš viso apie 15 darbų.

Lietuvoje pirmas žinomas rimtesnis darbas apie reliatyvumo teoriją ir jo autorių yra Pr. Jucaičio straipsnis *Erdvė, laikas ir medžiaga moderninėje fizikoje*, kuris buvo išspausdintas žurnale *Kosmos* 1921 metais. Autorius ir žurnalo redakcija prie to straipsnio pridėdame literatūros sąrašą pažymi ir reliatyvumo teorijos priešininkų darbus, kurių tada buvo nemažai. Vėliau tarpukario Lietuvoje apie reliatyvumo teoriją ir A. Einšteiną mūsų žiniomis dar rašė Pranas Dovydaitis, Antanas Juška, A. Račiukaitis, Vincas Čepinskis, Paulius Slavėnas, Aleksandras Jakštas (Dambrauskas), Antanas Puodžiukynas, Julius Graurogkas, Antanas Žvironas, O. Stanaitis, Konstantinas Šakenis, Povilas Brazdžiūnas, kroatas S. Mohorovičius, V. Fridmanas (iš TSRS). Paminėkime keletą to laiko darbų.

1930 m. žurnale *Kosmos* buvo paskelbtas A. Puodžiukyno straipsnis *Reliatyvybės teorijos 25 metai*. Jame išdėstyti pagrindiniai teorijos teiginiai, bet taip pat rašoma, kad „reliatyvybės teorijos būklė [...] yra keblė“. Nurodomos mintys už ir prieš reliatyvumo teoriją.

1931 m. taip pat žurnale *Kosmos* straipsnyje *Reliatyvybės teorija Vakarų Europoj ir Sovietų Rusijoj* A. Jakštas-Dambrauskas teigia, kad *Einšteinizmas [...] ižengė į mardėjimo stadiją, kuri, reikia tikėtis, ir pasibaigs tyliu jo palaidojimu pasenusių teorijų archyve*.

P. Slavėnas, 1930 m. pradėdamas privatdocento pareigas, skaitė įžanginę paskaitą *Visatos ribos*, plačiai remdamasis A. Einšteino reliatyvumo teorija. 1939 m. jis žurnale *Kosmos* paskelbė gražia nuotrauka papuoštą

Albertas Einšteinas

straipsnį *Albertas Einšteinas 60-ųjų gimimo metinių sukakties proga*. Čia P. Slavėnas prisipažįsta, kad, anksčiau abejojęs, jis *galiausiai turėjo ne tik kapituluoti, bet ir priimti reliatyvumo teoriją kaip vienintelę logiškai ir empiriškai pagrįstą išeiitį*. Yra ir humoristinės Aleksandro Paupo (Alexander Pope) eilės (paskutinės 2 eilutės vėliau kito autoriaus sugalvotos): *Gamta ir gamtos dėsniams glūdėjo tamsoje; Dievas tarė: „Tiesie Niutonai! Ir viskas nušvito! Bet ne ilgam: vėnias sukaukdamas „Ūū! Teesie Einšteinas!“ atkūrė buvusių padėtį“*.

Dar prie to straipsnio yra žurnalo redaktoriaus P. Dovydaičio prierasas apie tai, kad A. Einšteino 60-ties metų sukaktis Vokietijoje sutikta „mirtina tyla“. Mat dėl fašistinio persekiojimo A. Einšteinas nuo 1933 m. iš Vokietijos buvo išvykęs gyventi į JAV. Redaktorius pridėjo dalį vokiečių fiziko M. Laujės (M. Laue) straipsnio, kuris buvo išspausdintas, kai A. Einšteiniui buvo sukakę 50 metų (1929 m.). Tame straipsnyje teigiama, kad A. Einšteiną sveikina ne tik fizikai, bet taip pat chemikai, astronomai, matematikai, filosofai ir kiti specialistai.

1932 m. Kaune vokiečių kalba buvo išleista dabar jau labai reta knyga *Albertas Einšteinas, jo gyvenimas ir pasaulėvaizdis*. Autorius – artimas A. Einšteino draugas Davidas Reichinšteinas (David Reichinstein). Tai buvo tik ketvirtoji A. Einšteino biografija. Dabar knygų apie A. Einšteiną yra daugybė. Apie minėtą D. Reichinšteino monografiją jau turėjome galimybę šį tą parašyti, minėdami reliatyvumo teorijos 90-metį (*Mokslas ir gyvenimas*, 1996, Nr. 1; *Fizikų žinios*, 1995, Nr. 8). Stengdamiesi nesikartoti, norime iš tos knygos dar šį tą apie A. Einšteiną pasakyti.

1920 m. Berlyne buvo įkurtas Vokiečių gamtos tyrinėtojų darbo susivienijimas, kurio tikslas – pažeminti reliatyvumo teoriją ir patį A. Einšteiną. Tuomet Ciūriche, Prahoje ir kitur A. Einšteiną visi garbino, mylėjo ir laikė žinovu, o Berlyne pasigirdo pavydo, įžeistos savimeilės ir antisemitiniai balsai, kurie negarbingais motyvais bei priemonėmis koneveikė A. Einšteiną. Žymieji fizikai H. Lorencas, M. Planckas, Arnoldas Zomerfeldas (Arnold Sommerfeld), Maksas Bornas (Max Born), Džozefas Larmoras (Joseph Larmor), Artūras Edingtonas (Arthur Eddington), Piteris Debijė (Peter Debye), Polas Langevinas (Paul Langevin) reliatyvumo teoriją palaikė ir

kėsi Egipte, Indijoje, Kinijoje. Jį sveikino, priėmė vyriausybės vadovai, prezidentai. Tų kelionių aprašymui būtų galima skirti daug puslapių.

A. Einšteino šlovė buvo didžiausia minint jo 50-metį Vokietijoje (Berlyne). Minėjimas vyko 1929 m. kovo 14 d. (gimimo dieną). Balandžio 16 d. ta sukaktis buvo švenčiama Niujorke Metropolitan operoje. Spaudoje buvo paskelbti A. Einšteino žodžiai: *Gražiausia, kas yra pasaulyje, tai besišypsantis veidas*.

Pagerbimai ir garbės diplomai, kurie Einšteiniui buvo paskirti, viršijo visus pagerbimus, kuriuos mirtingieji per gyvenimą yra gavę, – pabrėžė D. Reichinšteinas.

Neseniai šių eilučių autoriui su kolegomis per internetą pavyko aptikti A. Einšteino laišką D. Reichinšteiniui, siųstą į Kauną iš Kaputo prie Potsdamo 1932 m. spalio 19 dieną. Tai gi dabar žinome du A. Einšteino laiškus, siųstus į Lietuvą. Dar yra 1934 m. rašytas laiškas į Vilnių žydų moksliniam institutui JIVO.

A. Einšteino asmeniui apibūdinti tinka visi gražiausi žodžiai ir terminai. Tai pasaulyje išskirtinė asmenybė.

A. Einšteinas gimė Ulme, Vokietijoje, žydų verslininkų šeimoje. Baigė Ciūricho federalinę aukštąją technikos mokyklą. Dirbo Berno patentų biure ir universitete, Ciūricho, Prahos, Berlyno, minėtoje Ciūricho aukštojoje technikos mokykloje, JAV Prinstono perspektyviųjų tyrimų institute, buvo daugelio šalių mokslo akademijų garbės narys, profesorius. Mirė JAV. Jo kūnas pagal testamentą buvo sudegintas, pelenai išbarstyti pavėjui. Liko amžinas dvasinis sunkiai aprėpiamas mokslinis palikimas, jo vardo cheminis elementas einšteinas.

Lietuvoje A. Einšteino reliatyvumo teorija jau nagrinėjama ne tik mėgėjiškai, bet ir profesionaliai. Pirmasis tai šiek tiek mėgino P. Slavėnas. Vėliau Liubomiras Kulviecas tyrinėjo reliatyvumo teorijoje esančius apibūtinamus šiuolaikinės matematikos logikos požiūriu. Dabar Bendrosios reliatyvumo teorijos problemas plėtojamus Kazimiero Pyrago Vilniaus pedagoginiame universitete suburtoje tarptautinėje mokslinėje mokykloje. Aktyvus tos mokyklos narys – to paties universiteto Teorinės fizikos ir kompiuterijos katedros vedėjas Kęstutis Svirskas.

Jonas Algirdas Martišius

ŠIAULIŲ
UNIVERSITETAS

skelbia viešą konkursą eiti pareigas šiose katedrose:

Edukologijos fakultete:

Edukologijos katedroje – asistento (1 etatas).

Fizikos ir matematikos fakultete:

Fizikos katedroje – lektoriaus (1 etatas);
Informatikos katedroje – asistento (1 etatas).

Humanitariniame fakultete:

Filosofijos katedroje – asistento (2 etatai), asistento (0,25 etato);
Užsienio kalbų katedroje – asistento (1 etatas).

Socialinių mokslų fakultete:

Ekonomikos katedroje – lektoriaus (1 etatas);
Vadybos katedroje – lektoriaus (1 etatas), asistento (1 etatas).

Technologijos fakultete:

Mechanikos inžinerijos katedroje – lektoriaus (2 etatai);
Statybos inžinerijos katedroje – lektoriaus (1 etatas).

Dokumentai priimami tris savaites po konkurso paskelbimo spaudoje dienos adresu: Šiaulių universiteto Personalo skyrius, Vilniaus g. 88, LT-76285 Šiauliai; telefonai pasiteirauti: (8-41) 595750, 595751.

Šiaulių universiteto dėstytojų ir mokslo darbuotojų atestavimo ir konkursų pareigoms eiti nuostatai pateikti Universiteto interneto tinklalapyje: <http://www.su.lt> *Struktūra/ Administracija/ Tarnybos ir skyriai/ Personalo skyrius/ Atestacija ir konkursai*.

Rektorius

Atkelta iš 1 p.

įrenginių – piliakalnių gynybinės sistemos raidą. Viduramžių archeologiniai radiniai liudija vieną labai svarbių Europos istorijos raidos etapų – pagoniškosios bendruomenės vartimo krikščioniškąją.

Rezervato 194 ha žemės lopinyje išliko nekilnojamųjų kultūros vertybių, archeologinių radinių, pagaliau ir istorijai bėgant susiformavęs kultūrinis kraštovaizdis. Aplink rezervatą yra buferinė 2456 ha apsaugos zona. Ši visuma – tai akivaizdi informacija apie čia gyvavusias kultūras nuo vėlyvojo paleolito iki pat viduramžių. Šioje teritorijoje 11 tūkst. metų gyveno ir buvo laidojami žmonės. Dabar rezervate, kuris įsteigtas 1998 m., yra 18 įteisintų archeologijos, istorijos ir kultūros paminklų.

Kaip teigia Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktorius Saulius Vadišis, ankstyvieji viduramžiai – XIII–XIV a. – tai Kernavės, kaip senosios Lietuvos sostinės, klestėjimo ir, deja, žlugimo metas, palikęs neįkainojamų vertybių. Tai penkių piliakalnių fortifikacinė sistema, sudeginto amatininkų ir pirklių miesto materialinės kultūros liekanos. Kapinyne archeologai randa turtingų įkapių. Taigi tai Europos mastu unikalus pasakutinis žemyne pagoniškosios civilizacijos objektas.

26 metai lietuviškoje Trojoje

Archeologas prof. Aleksejus Luchtanas archeologinius kasinėjimus Kernavėje, „lietuviškoje Trojoje“, kaip dar ją XIX a. pavadino romantikai, pradėjo prieš 26 metus, 1979-aisiais. Tada jis tebuvo archeologo Prano Kulikausko mokinys. Pradėjęs tyrinėjimus su mokytoju, dabar jau pats vadovauja Vilniaus universiteto Archeologijos katedrai, kasmet su savo studentais čia vykdo kasinėjimus. Galima sakyti, kad Kernavėje augo ir brendo visa nauja Lietuvos archeologų karta.

Ką šie tyrinėjimai davė Lietuvos istorijos mokslui? Būtų galima atsakyti: labai daug, bet toks teiginys vargu ar patenkintų Kernavės senove rimčiau besidomintį skaitytoją. Išsamią atsakymą duos paties prof. A. Luchtano Kernavės tyrinėjimams skirta monografija, tačiau ji vis dar neparašyta. Archeologą galima suprasti, nes tyrinėjimai tęsiasi, o dažnas mokslininkas neretai tampa ir savo paties tyrinėjimų auka, nes kiekvienas naujas radinys iškelia vis naujų klausimų ir plečia nežinomybės ratą. Atsakomybę jaučiančiam mokslininkui labai sunku sustoti, pasakius, kad štai dabar medžiagos ir žinių monografijai jau pakanka.

Nors apie Kernavę tokios monografijos, apibendrinančios 26 tyrinėjimo metų ciklą, dar nėra, o iširta vos 1,5 proc. kultūrinio rezervato teritorijos, bet pirmiausia archeologų triūso ir pastangų dėka apie Kernavę jau galima kalbėti kaip apie vieną teritorinį kultūros paveldo objektą, vertybių kompleksą. Ir ne vien Lietuvos ar Rytų Europos mastu, bet įgijusį ir pasaulinę vertę.

Lietuva pati siekė šios atsakomybės

Pasaulinio paveldo sertifikatas Kernavės kultūriniam rezervatui – tai UNESCO patvirtinimas, kad ši vieta yra ne tik mūsų, bet ir viso pasaulio turtas, – Kernavėje iškilmių metu pareiškė Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, kuriam 2003 m. suteiktas UNESCO geros valios ambasadoriaus titulas. Kiekvienai šaliai didelė garbė, kai jos kultūros ir gamtos vertybės įtraukiamos į Pasaulio

paveldo sąrašą, – toliau plėtojo mintį Prezidentas. Tačiau taip pat tai ir didelė atsakomybė, tarptautinis įsipareigojimas saugoti bei puoselėti tokią pasaulinę reikšmę turintį palikimą. Lietuva, siūlydama Kernavę įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą, pati siekė šios atsakomybės. Kernavė buvo feodalinės Lietuvos sostinė, čia ryškiai atsispindi pagoniškosios Lietuvos gyvenimo būdas ir tradicijos.

Lietuvos Prezidentas kvietė svečingai priimti Kernavę lankančius svečius, padėti jiems gėrėtis mūsų sukauptais dvasiniais ir išsaugotais gamtos turtais. Juos nesunykusius ir nepažeistus turėsime palikti ir ateities kartoms. Turime tvarkytis taip, kad nebūtų gėda priimti iš viso pasaulio į Kernavę atvykstančių svečių.

Kernavė verta, kad ją pamatytų kuo daugiau žmonių. Pasaulio paveldo statusas nuo šiol tarptautiniu mastu garsins Kernavę, tad ir lankytojų skaičius šioje vietoje tikriausiai didės. Tai tik į naudą Lietuvai ir mums visiems, nes ir kitų šalių žmonės sužinos, kokia sena tauta čia kūrėsi, kovojo už savo laisvę, papročius, gyvenimo būdą ir teisę gyventi.

Protėvių palikimą Kernavėje Prezidentas Valdas Adamkus įvardijo kaip svarbiausią mūsų prioritetą, todėl kiekvienas mūsų žingsnis turi būti vertinamas šiuo atsakomybės matu. V. Adamkus kvietė toliau tyrinėti savo istoriją, rodyti naujus atradimus pasauliui, o svarbiausia – saugoti Kernavę, kaip iš kartos į kartą perduodamą brangią mūsų tautos relikviją.

Kaip anglų Stounhedžas ar indų Tadž Mahalą

UNESCO Pasaulio paveldo centro vadovė Šiaurės Amerikos ir Europos regionui dr. M. Riosler perdavė UNESCO generalinio direktoriaus Koičiro Matsuros (Koichiro Matsura)

ra) sveikinimus ta proga, kad Kernavės kultūrinis rezervatas įtrauktas į UNESCO saugomą Pasaulio paveldo sąrašą. Šis sprendimas buvo priimtas Pasaulio paveldo komiteto XXIX sesijoje, kuri vyko 2004 m. Kinijoje. Kernavė apibūdinta kaip visai žmonijai svarbus objektas, nes ypač primena civilizacijos ir visos žmonijos raidą. Nominacinėje byloje buvo kalbama ir apie penkis įspūdingus Kernavės piliakalnius. Komitetas savo sprendimą pagrindė tuo, kad vietovė buvo puikiai pristatyta, o per nominaciją išsamiai išaiškinta, kaip rūpinamasi į Kernavę atvykstančiais lankytojais. Svarbu ir tai, kad šalia archeologinių, gamtinių ir kultūrinių vertybių čia esama ir šiuolaikinių statinių. Nors tie statiniai išdėstyti centrinėje gyvenvietės vietoje ir apsaugos zonoje, bet jie nėra itin išsiskiriantys iš visos šios aplinkos. Kernavėje atliekama stebėseną, pasak dr. M. Riosler, yra kvalifikuota ir labai svarbi siekiant išsaugoti visus paveldo subtilumus.

Viešnia taip pat priminė, kad Kernavė, kartu su Vilniaus senamiesčiu, Stounhedžu Didžiojoje Britanijoje,

Tadž Mahalu Indijoje, Laisvės statula JAV nuo šiol UNESCO globojama kaip Pasaulio paveldas. Šiuo metu Pasaulio paveldo sąrašė yra 788 vietovės, ir joms galioja Pasaulio paveldo apsaugos konvencija. Ji buvo priimta 1972 m., ir tai – unikalus dokumentas, nes susieja gamtą ir kultūrą. Tarptautiniu lygmeniu šalims Konvencija padeda išsaugoti savo paveldą. Kiekviena iš 180 valstybių, prisidėjusių prie Konvencijos, yra atsakinga už tai, kad būtų identifiкуotas tose šalyse esantis paveldas, kad jis būtų saugomas, konservuojamas ir perduodamas iš kartos į kartą. Konvencija taip pat įpareigoja saugoti ne vien savo šalies paveldą, bet ir esantį kitose valstybėse, nes tai jau viso pasaulio paveldas ir priklauso visiems, o ne vienai kuriai šaliai.

Lietuva prie Pasaulio paveldo konvencijos prisidėjo 1992 metais. Taigi įgyvendindamos Konvencijos reikalavimus, šalys ne tik įsipareigoja saugoti savo krašto į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktus objektus, bet įsipareigoja ir kitoms kultūroms, parodo joms dėmesį ir pagarbą. Įgyvendindami Konvenciją, mes

UNESCO Pasaulio paveldo centro vadovė Šiaurės Amerikos ir Europos regionui dr. Mechild Riosler Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui ir Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktoriui Sauliui Vadišiui įteikia UNESCO Pasaulio paveldo sertifikata

Viduramžių Kernavės miestietės drabužiais vilkinti archeologė Daiva Luchtanienė Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui pasakoja, kaip jos drabužiai ir papuošalai buvo atkurti pagal Kernavės kapinyno radinius

bendraudame tarptautiniu mastu, tampame pasaulio kultūrų įvairovės dalimi. Į Pasaulio paveldo sąrašą įtrauktoms vietovėms tarsi suteikiama didesnė vertė, o tos valstybės piliečiams – didesnis pasididžiavimas dėl saugomų objektų. Vadinas, tai ir žmonijos tolerancijos skirtingoms kultūroms išraiška, tautų tarpusavio supratimo skatinimas.

Lietuva, kaip aktyvi UNESCO Pasaulio paveldo komiteto narė, atlieka labai svarbų vaidmenį įgyvendindama Konvencijos reikalavimus, – pabrėžė UNESCO atstovė. Įteikdama Valstybiniam Kernavės kultūriniam rezervatui Pasaulio paveldo sertifikata, dr. M. Riosler šį įvykį įvertino ir kaip viso Baltijos regiono istorijos ir visos apie Baltijos jūrą esančios aplinkos išskirtinumo pripažinimą bei įvertinimą.

Dr. M. Riosler sertifikata įteikė Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktoriui S. Vadišui, kuris šį visiems mums brangų dokumentą tuoj pat perdavė saugoti į patikimas archeologo prof. A. Luchtano rankas. Šis žmogus bene daugiausia padarė, kad Kernavė būtų pagerbta pasaulio mastu. Reikšmingam įvykiui įprasminti buvo atidengtas atminimo ženklas. Šią malonią procedūrą atliko Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus ir UNESCO atstovė dr. M. Riosler.

Paveldo apsauga vis aktualesnė

Lietuvos Respublikos kultūros ministras V. Prudnikovas pabrėžė, kad visi trys į UNESCO paveldo sąrašą įtraukti Lietuvos objektai – Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija ir Kernavės kultūrinis rezervatas – turi bendrą bruožą. Jie nėra itin didingi ar monumentalūs, kad darytų įspūdį savo mastais ar išskirtine galia, tačiau visi trys yra žmogaus darbo ir gamtos darnos pavyzdžiai. Kernavėje ne metraščiai ar seni dokumentai, bet pats kraštovaizdis – mišlingas ir įtaigus – byloja apie paslaptingą ir garbingą senovę. Archeologų kasinėjimai patvirtina kadaise tik legendose ir žmonių pasakojimuose įkūnytą tiesą apie turtingą šios vietos praeitį.

Ir dar vieną bendrą mūsų trijų paveldo objektų ypatybę – visi jie byloja apie glaudų praeities ir ateities ryšį. Šie trys objektai atliko labai svarbų vaidmenį praeityje, o šiandien yra patrauklios žmonėms gyventi ir lankyti. Kartais net pernelyg patrauklios, – pažymėjo kultūros ministras V. Prudnikovas, todėl būtinas apdai-

rumas, kad šiuolaikiniais technologiniais pajėgumais nepažeistume per šimtmečius susiklosčiusios unikalios ir trapios kultūrinių kraštovaizdžių struktūros.

Atsižvelgdama į tai, kad Pasaulio paveldo objektų apsauga tampa vis aktualesnė, Lietuvos kultūros ministerija išpareigojo 2006 m. parengti Pasaulio paveldo objektų apsaugos įstatymo projektą. Gyvenimas rodo, kad neužtenka pasikliauti visuome-

Taip pat meras nepamiršo ir čia gyvenusių bei daug prie Kernavės istorinės atminties puoselėjimo prisidėjusių asmenybių: Juozo Šiaučiuo, Zenono Baužio, kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino, monsinjoro Česlovo Krivaičio. Šiltu mero žodžiu buvo pagerbtas ir archeologas A. Luchtanas, kuris kone tris dešimtmečius kasdieniu, bet ir įkvėptu darbu rūpinasi Kernavės tyrinėjimais.

Visų šių ir daugelio kitų asmenų

Tikriausiai taip atrodė senieji Kernavės lietuviai

nės supratingumu, bet reikalinga aiški teisinė bazė, kuri gintų Lietuvai ir visam pasauliui reikšmingus paveldo objektus.

Prisiminti Kernavės šviesuoliai

Širvintų rajono savivaldybės meras V. Šimonėlis priminė, kaip ilgai eita į šią dieną. Kernavės vietovėje kūrėsi pirmos lietuvių gentys, turtinga ir nepakartojama šio krašto istorija. Ją mena Mindaugo sosto ir kiti piliakalniai, ažuolynas, pirmosios dar Vytauto laikais statytos bažnyčios pamatai, senas kapinynas ir gausūs čia aptikti archeologiniai radiniai. Širvintų žmonės teisėtai didžiuojasi Kernavės paveldu. Kernavės įtraukimas į Pasaulio kultūros paveldo sąrašą – tai įrodymas, kad mes sugebame tą paveldą išsaugoti, tyrinėti ir pristatyti reikiams tarptautiniams vertintojams. Meras V. Šimonėlis visa tai įvertino ir kaip Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato darbuotojų nuopelną.

dėka Kernavė tapo pasaulyje pripažintu visai žmonijai svarbiu kultūros objektu. Tai ir didžiulis įsipareigojimas mums visiems.

Kernavės šviesuoliams – mokytojams, kunigams, menininkams, muziejininkams, restauratoriams, istorikams, archeologams ir daugeliui kitų šviesų pėdsaką palikusių žmonių, tikėjusių šios vietos išskirtinumu – padėkos žodį tarė ir Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktorius S. Vadišis. Norint prisiminti ir įvertinti šių žmonių nuopelnus neužtektų nė kelių konferencijų. Tikėsimės, kad jos bus surengtos. Vis dėlto S. Vadišis išskyrė vieno asmens – archeologo prof. A. Luchtano nuopelnus. Nieko nuostabaus, kad Pasaulio paveldo sertifikata Kernavėi saugoti patikėta būtent jam.

S. Vadišis atminimo dovanas – Lietuvos banko 2005 m. išleistą 50 litų vertės progine sidabrinę monetą *Kernavė UNESCO Pasaulio paveldas* įteikė tiems asmenims, kurių indėlis siekiant, kad Kernavė būtų paskelbta Pasaulio paveldo objektu, yra ypač reikšmingas. Proginėmis monetomis apdovanotas UNESCO geros valios ambasadorius Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus, UNESCO Pasaulio paveldo centro vadovė Šiaurės Amerikos ir Europos regionui dr. M. Riosler, Lietuvos Respublikos nuolatinė atstovė prie UNESCO, ambasadorė Ina Marčiulionytė ir Lietuvos nacionalinės UNESCO Komisijos generalinė sekretorė Asta Dirmaite.

„Gyvosios archeologijos“ atšvaitai

Oficialiaja dalimi diena nesibaigė. Visi iškilnių dalyviai buvo pakviesti į Pilies kalną. Buvo gera proga pabendrauti, praleisti gerą valandą kartu. Kad ta valanda neprailgtų, pasistengė šeimininkai. Šarviniais marškiniais apsišarvavę, senais ginklais ginkluoti barzdočiai lietuviai visus nulydėjo į Pilies kalną, iš kurio atsiveria įspūdingas kraštovaizdis į Pajautos slėnį ir Neries krantus.

Visus svečius, priešakyje su Prezidentu V. Adamkumi, pasitiko archeologė Daiva Luchtanienė, vilkinti viduramžių Kernavės miestietės drabužiais. Jie rekonstruoti pagal archeologinius radinius iš Kernavės kapinyno. Tiems laikams prabangus antgalvis, papuoštas sidabro plokštelėmis, dengtomis auksu, išsiuvinėtas stiklo karoliukais. Ant rankų – žiedai ir apyrankės. Visa tai archeologų rasta Kernavėje, o D. Luchtanienė pasiūšė tų papuošalų kopijomis.

Iš tiesų vienas dalykas yra tuos drabužius ir papuošalus matyti muziejų ekspozicijoje ir visai kitas – nešiojant, vilkint, kai galima matyti „gyvą“ tų senų laikų žmogų. Dar geriau, kai šis žmogus, šiuo atveju D. Luchtanienė, staiga prabyla ir pradeda pasakoti apie tą senovę. Įspūdis išlieka daug įgulesnis ir ilgam. Ypač didelį įspūdį jaunam ir senam palieka atgaivinami senovės amatų, gamybos procesai. Visa tai matome jau ne pirmus metus vasarą Kernavės *Gyvosios archeologijos dienoje*. Matyt, tai vyks ir šiais metais, o gegužės 19-ąją buvo galima išvysti keletą tos „gyvosios archeologijos“ atgaivintų bruožų. Šiuo atveju archeologai stengiasi ne vaidinti „senovę“, bet ją atkurti, kad atėjusieji į viduramžių Kernavę suvoktų, kaip tuo metu galėjo būti.

Kad pasakojimai neprailgtų, šventėje buvo galima pasivaikinti ant ieško virš laužo kepta veršiuoko ir paršelių mėsa. Archeologai drąsesni valgytojus skatino pasinaudoti senoviškais įrankiais – archeologinių radinių kopijomis – ir patiems atsipjauti mėsos. Nedrįsusiems talkino „viduramžių“ kernavietė D. Luchtanienė su savo šeimynykštėmis.

Archeologai tvirtina nesunkiai galį persikelti ir į dar senesnius priešistorinius laikus – į bronzos ir akmens amžių. Bet norinčiuosius įsitikinti jau reikės kviesti į *Gyvosios archeologijos dienas* Kernavėje per patį vasaros įkarštį.

Gediminas Zemlickas

Jiems teks rūpintis Kernavės ir visos Lietuvos kultūros paveldu

Mokslo Lietuvos bičiuliui dr. Algirdui Končiui sukanka 90 metų. Į pasaulį atėjęs 1915 m. birželio 6 d. (pagal seną kalendorių – birželio 19 d.), jis savo gyvenimu susiejo kelias epochas. Gimė Peterburge carinės Rusijos santvarkos metais, patyrė Pirmojo pasaulinio karo ir Pilietinio karo Rusijoje baisumus, nuo 1922 m. su tėvais – Igno ir Marija Končiais – gyveno nepriklausomoje Lietuvoje, mokėsi Klaipėdos ir Kauno gimnazijose, baigė Alytaus miškininkystės technikumą, o 1935 m. išvyko į Prahą studijuoti į Miško inžinierių aukštąją mokyklą prie Karlo universiteto.

Net ir studijų metais A. Končius neatitrūko nuo Lietuvos ir savo tėvo prof. Igno Končiaus interesų. Jie bu-

Sveikinimo žodis bičiuliui

vo labai platūs, toli gražu neapsiriboję vien tik fizika. Daugeliui tarpukario Lietuvos profesorių ir apskritai inteligentų buvo būdingas didžiulis visuomeniškumas, supratimas, kad savo asmenine veikla bei pavyzdžiu jie pirmiausia privalo ugdyti jaunimo pilietiškumą, atsakomybę už savo valstybę – tokią jauną ir dar labai gležną.

Mums patiems nelengva spręsti, ar sugebėjome šią itin svarbią mintį perteikti straipsnių cikle apie prof. I. Končių, bet pašnekiesiuose su jo sūnumi A. Končiumi šis leitmotyvas

nuolat skambėjo kaip esminis apibūdinant tarpukario Lietuvos mokslo ir kultūros šviesuolių siekius, savo priedermių tautai ir valstybei suvokimą. Galimas dalykas, tuo tarpukario profesūra labai skyrėsi nuo pokarinės, iš dalies ir nuo mūsų laikų profesūros, nes savo priedermes suvokė daug plačiau ir giliau, toli gražu ne vien kaip savo mokslinių interesų raišką.

Drįstame manyti, kad A. Končiui Mokslo Lietuvos redakcija buvo visą šį mūsų nuostabaus bendravimo metą tiek pat reikalinga, kaip ir mums bendrauti su juo būtinybė. Tikriausiai

būtent žemaitis inteligentas, dar tarpukariu apsitrynęs užsieniuose, studijų metais iš Prahos sugebėjo nuvykti į Romą, Londoną ir kitus Vakarų miestus. Kaip žymaus profesoriaus ir visuomenės veikėjo sūnus dar jaunystėje jis turėjo laimės bendrauti su šviesiausiais Kauno žmonėmis, taip pat ir su to meto aukštuomenės atstovais. A. Končiui tai nėra kažkokio išskirtinio pasididžiavimo dalykai, bet pirmiausia labai svarbi galimybė pažinti žmones, jų privalumus ir keistynes – tai buvo gyvenimo patirties ir išminties kaupimo laikas, kuriu mūsų jubiliasas su kaupu pasinau-

kitai, nes norint pajusti tarpukario Lietuvos ir Kauno gyvenimo atmosferą, žmonių įpročius ar to meto bendravimo ypatumus viena kita smulkmena ar vaizdinga detalė nepakenktų, tik pavairintų rašinį. Tačiau A. Končius užsispyręs ir labai reiklus: jam rūpi, kad būtų atskleistas tėvo, o ne jo paties paveikslas. Tenka susitaikyti, tad daug spalvingų prisiminimų, gyvenimo nuotrupų lieka nepanaudotų.

Vis dėlto tenka pripažinti, kad A. Končius nėra tik amžinai užsispyręs žemaitis. Dieną ar dvi pagalvojęs, kartais sutinka su redakcijos argumentais, kad mums nėra ko bijoti parodyti vieną kitą ne itin blizgantį tarpukario „laikinosios sostinės“ gyvenimo faktą. A. Končius labai išgyvena:

Algirdui Končiui – 90

Birželio 6 d. žyriam miškininkui, mokslininkui, nenuilstančiam visuomenės veikėjui ir Lietuvos muziejų bičiuliui dr. Algirdui Končiui sukanka 90 metų. Ta proga Žemaičių dailės muziejaus darbuotojai sveikina jubiliatą ir linki stiprios sveikatos, daug gražių ir džiaugsmingų dienų bei skautiškos stiprybės ir ištvermės puoselėjant savo krašto vertybes.

Keletas žodžių apie šį žmogų.

Prasidėjęs 1914 m. pasaulinis karas jaunų mokytojų Marijos ir Igno Končių šeima su globojamais Palangos gimnazijos moksleiviais nubloškė į Rusiją. 1915 m. birželio 6 d. Petrapilyje gimė pirmasis sūnus Algirdas Norbertas. Traukdamasi nuo fronto šeima atsidūrė Stavropolio krašte. Ignas Končius aktyviai įsitraukė į Nukentėjusiesiems nuo karo šelpti komiteto darbą. Po skaudžios netekties – mirė ką tik gimusi dukrelė – toliau aktyviai tęsė pedagoginį ir visuomeninį darbą, globojamas karo išblaškytus žmones.

Končiai į Lietuvą grįžo 1922 metais. Algirdą išleido Klaipėdon į Vytauto Didžiojo gimnaziją, o kai 1925 m. šeima persikėlė į Kauną, – į Aušros gimnaziją, kurią baigė 1933 metais. Nuo ankstyvos paauglystės Algirdas pamilo gamtą, miškus. Kadangi tuo metu Lietuvoje nebuvo aukštojo miškininkystės mokslo, baigęs Alytaus miškininkystės technikumą, 1935 m. išvyko studijuoti į Prahą – Miško inžinierių aukštąją mokyklą prie Karlo universiteto. Baigiant mokslus vokiečiai okupavo Čekoslovakiją, todėl diplomą liko neįteiktas. Grįžęs į Lietuvą dirbo įvairiose girininkijose. 1944 m. baigė Vilniaus universiteto Gamtos-matematikos fakultetą, gavo aukštąjį miškininko diplomą. Daug prisidėjo įkuriant Miškininkystės fakultetą universitete ir 1944–1949 m. dirbo jo prodekanu, vėliau dekanu, užsiėmė mokslinė veikla. 1973 m. apgynė Žemės ūkio mokslų kandidato disertaciją – *Miškai ir kraštovaizdis Lietuvoje*. A. Končius daug prisidėjo rengiant Lietuvos miškų kadastrą. Aštuntajame dešimtmetyje buvo išvykęs į miškininkų kongresą Anglijon, ten užmezgė ryšius su užsienio mokslininkais.

Greta mokslinio darbo Algirdas buvo aktyvus visuomenininkas. Daug metų buvo renkamas Vilniaus miesto deputatų tarybos nariu. Už Sovietų Sąjungos liaudies ūkio plėtojimą du kartus apdovanotas medaliais ir garbės raštais. Sekdamas tėvo pėdomis, dar gimnazijoje išitraukė į Lietuvos skautų sąjungą, kurios nariu tebėra ir šandien. A. Končius gerai žinomas ir Lietuvos šachmatų federacijoje. 1999 m. daug prisidėjo

prie daugkartinio Amerikos turnyrų čempiono, išeivio iš Žemaitijos Povilo Tautvaišos jubiliejaus paminėjimo (Plateliuose buvo surengtas jo vardo tarptautinis šachmatų turnyras).

Dr. A. Končius – labai inteligentiškas, apsiskaitęs žmogus, moka net 7 užsienio kalbas. Iš čekų kalbos yra išvertęs apsakymų ir novelių knygu. Nuo 1996 m. yra aktyvus Lietuvos-Čekijos draugijos narys. Palaiko ryšius su tėvo draugais – lietuviais išeiviais Amerikoje.

Išėjęs į pensiją dar labiau pradėjo rūpintis tėvo Igno Končiaus mokslinio kultūrinio palikimo išsaugojimu ir įamžinimu.

Visą sovietinės okupacijos laiką, rizikuodamas savo gyvybe, išsaugojo dvi knygas, kuriose prof. I. Končius suregistravo nužudytų ir ištremtų Lietuvos žmonių pavardes. Tai pirmosios Lietuvos gyventojų genocido knygos. Dvi knygas pats tėvas pasiantė Jungtinių Tautų Sąjungai, o kitas dvi, jau atgavus nepriklausomybę, Algirdas padovanojo Žemaičių dailės muziejui. Nuo 1996 m. šiam muziejui dr. A. Končius padovanojo apie 3 tūkst. vienetų prof. Igno Končiaus ir savo išsaugotų dokumentų, dienoraščių, rankraščių, knygų, žurnalų, straipsnių kopijų, laiškų, fotografijų, albumų, medžio drožinių, asmeninių daiktų. Jis net su kaupu viršijo tris tėvo prašymus: išleisti Červenės golgotos prisiminimus; išleisti Savitarpinės pagalbos veiklos pristatymą; parvežti į tėvynę tėvo palaikus. Kartu su jais iš JAV buvo parvežti A. Končiaus brolių Vytauto ir Liudo palaikai.

Dr. A. Končius dar pasirūpino pakartotinai išleisti *Žemaičių šnekas* (1996 m.). 2001 m. išleido *Mano eitis kelias*, o greitai pasirodys dar viena tėvo knyga *Žemaičių kronikos*. A. Končius ir Vydūno fondo pirmininkas Vytautas Mikūnas taip pat pasirūpino, kad būtų įsteigta Igno Končiaus vardo premija už geriausius fizikos darbus.

Šiandien Algirdo darbus tęsia jo vaikai. Vyriausias sūnus Gintaras su žmona Virginija rūpinasi senelio prof. Igno Končiaus gimtinės Plungės rajone išsaugojimu ir puoselėjimu.

**Povilas Grigola,
Žemaičių dailės muziejus**

Gilios erudicijos žmogus, šviesi asmenybė – dr. Algirdas Končius – mini savo 90-ies metų sukaktį

nė su vienu mokslo žmogumi mums darbo redakcijos metu nėra tekę tiek daug ir intensyviai bendrauti, kiek su A. Končiumi. Ko gero, jis mūsų pasiūlydavo tiek pat, bent jau ne mažiau, kaip ir mes šio išties daugeliu atžvilgiu įstabaus žmogaus. A. Končius mums visada yra tarsi pasiuntinys iš ypatingo pasaulio – buvusio ir niekada nesugrįšančio, bet taip pat tarsi esančio čia pat. Kuo tas pasaulis išskirtinis ir nepakartojamas? Galimas dalykas, savo plačia erudicija ir dideliu inteligentiškumu, tuo tarpukario inteligentams būdingu šarmu, kuriam apibūdinti tikriausiai reikėtų išsamios studijos. Geraširdiškumas vertinant įvykius, dažnai akivaizdžiai neteisingus Končių šeimos atžvilgiu, kaip ir visos tautos atžvilgiu, rodo ne tik krikščionišką atlaidumą, bet ir gilią šio žmogaus išmintį, kurios niekada nepakeis vien tik aukštojo mokslo cenzas, apsiskaitymas ar tekusi laimė apsitrinti „aukštuomenėje“. Yra dar ir prigimtinis aristokratiškumas, visai nepriklausantis nuo kilmės dokumentų. Bendraudamas su A. Končiumi visada jautiesi esąs šalia tikro prieškarinio inteligento, kuris labai daug supranta, nors nemoralizuoja, kartais švelnia ironija pasako daugiau už bet kokius tiesmukus pamokymus ar pamokslus.

Bendraudamas su A. Končiumi gali patirti, kas yra tas lietuvis žemaitis, ir

dojo, dabar tas žinias kartu su neišsemiamais prisiminimais dosniai dalija kitiems.

Tikriausiai, ne visada randa suprantančių ir labai dėkingų klausytojų, nes ar daug kas nori klausytis vyresnių amžių ir patirtimi žmonių, nuolat jaustis amžinai jaunesniu, mažiau žinančiu ir suprantančiu. Vis dėlto Mokslo Lietuvoje tų klausytojų mūsų jubiliasas randa, bent mums taip atrodo. Tarpduryje pasirodęs svečias su lazdele rankoje iškart pradeda atsiprašinėti už sutrukdymą, užsukęs, girdi, tik kelis žodžius pasakyti, nes štai važiuoju pro šalį. Stengiamės pagal išgales atidėti į šalį skubiausius darbus, nes su A. Končiumi reikia išsiaiškinti vieną ar kitą dalyką, duoti sveičiui skaityti korektūrą ir panašiai. „Keli žodžiai“ dažniausiai virsta keliomis valandomis, nes, žiūrėk, į redakciją užsuka dar kas nors iš autorių, ir jau tarp svečių mezgasi diskusijos, atgyja senų laikų prisiminimai. Ko gero, tai ir yra gražiausias redakcinio darbo akimirkos, nors kasdieniai darbai nelabai juda iš vietos.

Šių eilučių autoriui labai gaila, kad A. Končius nenori mūsų rašiniuose eksponuoti daugelio asmeninių savo paties įspūdžių ar išgyvenimų. Kadangi rašome apie prof. I. Končių, tai, girdi, ir turėtume dėstyti profesoriaus požiūrį, rašyti apie jo gyvenimo ir veiklos peripetijas. Mums kartais atrodo

ar bus teisingai suprasta, ar nepažemins tarpukario Kauno ir lietuvių autoriteto, nes juk ir taip pakako mėgėjų pasiūlymų iš savo valstybę igyti užsimanusių „litvinų“ ir „žmudzinų“. Galiausiai A. Končius sutinka, kad įvairiems gyvenimo faktams ir reiškiniams visada galima rasti teisingą paaiškinimą, išmintingą interpretaciją, nežeminančią valstybės praeities, bet giliau ir teisingai parodytą jos sunkius kelius ir klystkelius.

Mus žavi A. Končiaus ištikimybė savo tėvu, prof. Igno Končiumi, eitam keliui. Tai ne ditirambų žarstymas jam, bet labai objektyvus žvilgsnis į praeitį, į to meto sąlygas, kuriose veikė ir reiškesi pirmosios kartos nuo žagrės Lietuvos inteligentai. A. Končiui pirmiausia rūpi suprasti, o toliau tą gilų supratimą pateikti ir kitiems saugant ir jam įmanomais būdais garsinant savo tėvo mokslinį bei kultūrinį paveldą. A. Končius tuo pačiu garsina ir savąją Žemaitiją bei jo tėvo kartos žmonių kurtą Lietuvą. Šiame kelyje A. Končiui savo kukliomis išgalėmis stengiasi padėti ir Mokslo Lietuva.

Sveikindami savo mielą bičiulį su 90-mečiu, linkime sveikatos, išlikti žvaliam, tikimės dar daug kartų jį su tikti mūsų redakcijoje – visų mūsų bendram labui.

Gediminas Zemlickas

Patekęs į JAV, Ignas Končius išdrožė grandinę (iš vienos lazdos), kuri juosia Rūpintojėlio skulptūrėles; mažiausia skulptūrėlė – pupos dydžio. XX a. 6–7 dešimtmetis

Pradžia 2003 m. Nr. 7, 8, 10, 11,
14, 15, 2004 m. Nr. 2, 10, 22,
2005 m. Nr. 3, 5

Su dr. Algirdu KONČIUMI šnekamės apie jo tėvo prof. Igno Končiaus gyvenimą ir kūrybą.

Istorija ne visiems

Profesorius Ignas Končius, važiuodamas pro sodybas su šventaisiais, nesukbėdavo kuo greičiau atsiveikinti su šeiminkais ir traukti toliau. Jis noriai šnekėdavo kelyje sutiktus žmones, užsirašinėdavo jų pasakojamas istorijas, kodėl šioje vietoje pastatytas kryžius ar koplytėlė. Nieko stebėtino, jei I. Končiui tie kryžiai ar aplankytieji šventieji tapo jo dvasinės aplinkos dalimi. Ne pats kryžius, kaip materialus kūrinys, bet jame užkoduotos žmonių mintys ir jausmai.

Kryžius ir koplytėles statę žmonės su savo tvariniais kalbėdavosi tarsi jie būtų gyvi. Tačiau ši kryžių atsiradimo istorija atsiveria ne kiekvienam. Eidamas pro šalį, nieko nesužinosi. Dažnas važiuojantis keliu prieš kryžių ar koplytėlių šventąjį kepurę nusiima – to žmogaus santykis su šiais tokio pat žmogaus sukurtais simboliškais ypatingas. Profesorius sūnus Algirdas Končius primena, kad kepurės nuėmimas prieš ką nors nėra toks jau senas paprotys. Šventajame Rašte iš viso neminima kepurė. Nors žemaičių šventieji nebūtų žemaičiai, jei ant galvos neturėtų kokio nors apdangalo. Gal išties galva nėra toks jau protingas daiktas, kad jį tenka slėpti? Žinoma, tai A. Končiaus eilinio humoro proveržis.

Mergelė švenčiausia – žemaičių mylimiausia

Kaip teigė 1954 m. Bostone išleistoje knygoje *Medžio drožiniai gimtajam kraštui atsiminti* I. Končius, turima medžiaga rodo, kad buvo apvažiuoti 2424 kilometrai ir surašyti 3234 šventieji ar kryžiai, neskaičiuojant kryžių ir koplytėlių kapinėse, senkapiuose ar maro metų kapeliuose. Nesunku paskaičiuoti, kad vidutiniškai vienam kilometrui teko 1,3 šventojo arba vienas šventasis sutinkamas kas 0,7 kilometro.

Fotografuota maždaug kas trečia kelyje matyta sodyba, kurioje tik būta šventojo, vadinasi, maždaug kas du kilometrai. Iš 3234 registruotų sakralinių objektų kryžių buvo net 1386 (42,8 proc.), o stoginių kryžių – 123 (3,8 proc.). Pasirodo, ne tokia jau didelė tų žemaičių pamiltų šventųjų įvairovė, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Akivaizdžiai pirmauja Švenčiausia Mergelė, rasta net 735 skulptūrėlės (22,7 proc.). Iš vyriškos lyties šventųjų kitus lenkia Šv. Jonelis – 301 skulptūra (9,3 proc.). Jėzaus Kristaus rasta 144 drožiniai (4,4 proc.), Šv. Jurgio – 89 (2,8 proc.), Rūpintojėlių arba žemaitiškų „mūkelėlių“ – 82 (2,5 proc.). Kaip mato, I. Končius atskirai fiksavo Jėzaus ir Rūpintojėlio skulptūrėles. Toliau šventieji pasiskirstė taip: Šv. Jonas Krikštytojas – 76 drožiniai (2,3 proc.), Šv. Rokas – 75 (2,3 proc.), Šv. Antanas – 56 (1,8 proc.) ir t. t. Autoriaus pateiktą lentelę baigia Šv. Pliurijonas, t. y. Florijonas – 24 (0,7 proc.), o kitų nuostis dar mažesnis.

Žmonių mąstysenos ir dvasios išraiška

Tai gi traukia prie pakelės kryžių, koplytėlių jame išaugo ne iš perdėto ar didelio religingumo, bet su tikru ir dideliu dvasiniu krūviu. Jis buvo suaugęs su gimtąja žeme, savo krašto žmonėmis, jautėsi esąs jų dalis, atsakingas už savo kraštą, jo žmones. Štai kodėl ir visas priverstinis gyvenimas užsieniuose I. Končiui buvo tarsi jo paties gyvenimo

Profesorius Ignas Končius – fizikas, etnologas, žemaitis (12)

kryžiaus nešimas. Buvo išplėstas iš sau įprastos aplinkos, ir nauja būtis jau nepatapo jam nei miela, nei įprasta.

Iš Darbėnų į Kulupėnus – 12 kilometrų, tai štai tame kelyje dar po karo stovėjo devynios koplytėlės. Lajojo seni ažuolai, palikti palei kelią, kai kirto girias. Ant kiekvieno ažuolo – po koplytėlę. Tik kur visos nukeliavo? Pasak A. Končiaus, į Maskvą. Dar gerai, jei į kokį muziejų. Kai į Lietuvą atvažiuodavo aukšti pareigūnai, tai mūsiškiai iš kailio nerdavosi norėdami ištikti. Vežiodami po kraštą, rodydavo įžymybes. Džiaugdavo lyg naivūs čiabuviai, jei garbusis svečias atkreipdavo dėmesį į kokią koplytėlę ar medžio skulptūrėlę. Žiūrėk, ir padovanoja svečiui į akį kritusią skulptūrėlę ar net visą koplytėlę. Negi gaila kažkokio liaudies prietarų ir buvusių tamsių laikų simbolio. A. Končius tvirtina žinąs ne vieną tokį atvejį.

Materialaus ir dvasinio prado simbolis

A. Končius tvirtina ne visai įsitikinęs, bet iš kažkur girdėjęs, gal net iš paties tėvo, kad kryžius turįs ir tokią simbolinę prasmę: skersinis – tai esąs materialus gyvenimas, o statmuo – tai dvasinis. Vadinasi, kryžius susieja materialų ir dvasinį gyvenimo pradus. Gal iš-

formo išraiška. Tačiau štai kas keista: fotografuodamas koplytėlių šventuosius, I. Končius niekur iš arti nefotografuodavo jų veidų. Į jo komponuojamą kadražą patekdavo visa koplytėlė ir dar su tvorele, aplinkos dalimi. Vis dėlto negalėtume teigti, kad fotografuodamas kėlė sau ne menines užduotis, bet siekė tik fiksuoti jam rūpimus objektus. Ne, tai meniškios nuotraukos. I. Končius stengdavosi rasti kuo išraiškingesnę rakursą, apšvietimas ir fotografavimo laikas jam buvo labai svarbu.

Dirbo su „Leica“ ir „Rolleiflex“ u

Registruoti ir fotografuoti žemaičių kryžius bei koplytėles tarpukario Lietuvoje turėjo būti nepigus užsiėmimas. Reikėjo benzino kelionėms, ne vieno fotoaparato, fotografinių plokštelių, foto juostų, ryškalų ir foto popieriaus. Kelionės ir fotografavimo malonumai bei nuotraukų pagaminimas turėjo gerokai patušinti profesoriaus kišenę.

Kaip teigia A. Končius, fotoaparatus jų šeimoje buvo ne vienas. Regis, juos turėjo kiekvienas šeimos narys. Tėvas turėjo vokišką fotoaparatus *Leica*, pasutiniu metu labai mėgo amerikietiški *Rolleiflex*, kuriam reikėjo 6 x 6 cm

na kaip visai krašto kultūrai ir mokslui svarbų rinkinį. Jis buvo sutvarkytas dar prieš karą, o karui prasidėjus profesorius susirūpino išsaugoti šį negatyvų rinkinį. A. Končius prisimena, kaip tas dėžes vežė į Žemaitiją, į Kretingą. Sumojo, kad ir ten nesaugu. Susitarė su M. K. Čiurlionio muziejumi, kad ten bus saugoma, kol baigsis karas. 1941-aisiais ar 1942-aisiais negatyvai buvo perduoti Jadvygai Čiurlionytei-Karužienei, tad per karo metus išbuvo tarp kitų muziejaus rinkinių.

Pasak A. Končiaus, tėvo negatyvai buvo uždaryti Lietuvos banko seifuose, tačiau 1946 m. Kaune kilo didžiulio potvynio pavojus. A. Končius kaip šiaudien prisimena tą rytą, kai Nemunas negalėjo patekti į Obelyną anapus Nemuno, kur buvo išsirengę. Tai buvo Velykų rytas, kartu važiuo ir miškininkas Mykolas Jankauskas, su A. Končiumi dėstęs Vilniaus universitete. Reikėjo laukti dvi valandas, kol potvynio banga praėjo per Kauną, ir tik tada buvo galima pereiti Aleksoto tiltą.

Vėliau J. Čiurlionyte-Karužienė pasiguodė nežinanti, kas dėl potvynio su ja bus, ir paprašė A. Končiaus iš M. K. Čiurlionio dailės muziejaus atsiimti savo tėvo rankraštį bei negatyvus, nes jį laikė teisėtu šio vertingo kultūros

limo“ metu Tarybų Sąjungoje, vadinausi, ir Lietuvoje, buvo leista individualių gyvenamųjų namų statyba. Palangoje nuosavą namą pradėjo rėsti ir A. Končius. Tėvo negatyvams vietą rado statomo namo palėpėje.

Nežinia, kiek jie ten būtų gulėję, jei ne muziejininkas Vincas Žilėnas, pasiūlęs tuos negatyvus parduoti muziejui. A. Končius sutiko, suvokdamas, kad niekas geriau už muziejų tų negatyvų neišsaugos. Taip I. Končiaus 3 tūkst. negatyvų atsidūrė Lietuvos dailės muziejuje. Vėliau negatyvai buvo perduoti Lietuvos nacionaliniam muziejui (tada – Lietuvos TSRS Istorijos ir etnografijos muziejus). Jam nuo 1952 m. vadovavo V. Žilėnas, kuris per 23 vadovavimo muziejui metus eksponatų kiekį pagausino nuo 15 tūkst. iki 200 tūkst. kopijų.

Reikėjo slapstyti išvežtųjų sąrašus

A. Končiui rūpėjo išsaugoti ne vien tėvo negatyvus. Buvo ir daug pavojingės bei ypač didelio slaptumo reikalaujantis dokumentas, kurio saugotojams būtų geru nesibaigę, jei sovietų saugumas būtų jį aptikęs. Esame užsiminę, kad 1941 m. birželio 14 d. prasidėjus pirmajai masinių tremimų bangai iš Lietuvos, Savitarpinės pagalbos organizacijai vadovavęs I. Končius kreipėsi į jam pavaldžius apskričių šios organizacijos padalinius, kad ten būtų sudarinėjami iš Lietuvos išvežtųjų asmenų sąrašai, nurodant kuo tikslesnius duomenis: išvežtos šeimos sudėtį, tautybę, socialinę bei turinę padėtį ir t. t.

Tie Savitarpinės pagalbos organizacija sudarytieji išvežtųjų sąrašai toli gražu nebuvo išsamūs, bet dalis asmenų į sąrašus pateko, buvo užregistruoti. Kiek A. Končiui sakė tėvas, tie sąrašai – trys ar keturi tomai – dar karo metais buvo išsiųsti į Raudonojo kryžiaus centrinę būstinę Šveicarijoje.

Kai 1944 m. vasarą tėvas ryžosi trauktis į Vokietiją, Kaune atsiveikindamas su Algirdu tas knygas su išvežtųjų sąrašais padėjo ant stalo, pasakęs: *Tegul pamato, ką pridarė*. A. Končius tas knygas nuo to stalo paėmė ir sugebėjo išsaugoti iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais.

Tik du asmenys apie tas knygas žinojo – broliai Algirdas ir Jurgis Končiai. Susitarė: jei vienas iš jų kas nors atsitiktų, tai būtinai reikia dar vienam žmogui pranešti apie tų sąrašų buvimą vietą.

Vienu metu tos knygos buvo atsidūrusios pas A. Gričių, nes A. Končiui svilo padai, bet kada galėjo būti suimtas. Pasisakė apie savo rūpestį A. Gričiui, tas sutiko priimti saugoti kaip ir negatyvus. Rašytojas jau buvo grįžęs po išvežimo, – siek tiek abejodamas mėgėna prisiminti A. Končius.

Netrukus A. Gričius, nebūdamas tikras dėl savo likimo, pavojingas saugojimui knygas A. Končiui grąžino. Kai šis Palangoje statėsi namą, tai tas knygas apvyniojo drobule ir įdėjo į metalinę dėžutę – kad kartais drėgmė nepažeistų įrašų. Dėžutė buvo paslėpta po grindimis pjuvenose, kur ir išliko. Beje, apie tai žinojo prie namo statybos dailidės darbus dirbęs Vainoras. Įdomu, kad prieškarui jis buvo kelių namų savininkas. Tą namą bolševikai nacionalizavo ir pavertė Dailės instituto (dabar – Vilniaus dailės akademija) poilsiaviete.

Kai Lietuva 1990 m. paskelbė atkuriant Nepriklausomybę, tuos sąrašus su išvežtųjų pavardėmis A. Končius perdavė Lietuvos istorijos instituto prof. Vytautui Merkiui, o šis tuojau pat pasirūpino padaryti kopijas.

Sodybą kelyje Janapolė–Pavandenė 1938 m. nufotografavo prof. Ignas Končius

galvotas aiškinimas, bet kuo ilgiau kalbamės, tuo labiau pašnekovui atrodo, kad tai jo tėvo kadaise netikėtai išsakytas mintis.

Vis dėlto I. Končius tuos savo fotografuojamus kryžius pirmiausia vertino ne kaip tikėjimo simbolį, o kaip jame įprasminimą žmogaus gyvenimo, vargo, rūpesčių, vilties ženklą. Todėl žmonės kryžius ir statė visur, kur tik buvo įmanoma, ir labai globojo. Statydami vargu ar susimąstydavo apie stabmeldystės laikus, veikiausiai statė iš krikščioniškų paskatų. O gamtos jėgų, senų ir storų medžių bei kitų gamtos tvarinių garbinimas nuo seno žmonėms būdingas.

I. Končiui didelį išpūdį darė iškalbingi koplytėlės rymančių šventųjų veidai. A. Končiui tai ir proga pakritikuoti modernių dailininkų nutapytus veidus, kur nėra nei nosies, nei akių, o kartais ir paties veido. Lietuvių šventųjų figūros ir ypač veidai juk ne kirviu tašyti. Liaudies menininko išskobtas šventasis turi veidą ir individualią me-

formato negatyvinės juostos. Vieną fotoaparatus I. Končius buvo laimėjęs matininkų fotografijos konkurse.

Jei tikėsime sūnumi, tėvas buvo daręs nuotraukų ir saulės šviesoje. Vadinamasis „dienos šviesos“ fotografinis popierius buvo palaikomas prieš negatyvą, paskui reikėdavo palaikyti prieš saulę ir merkti į fiksažą. Taip buvo gaunamos rudos nuotraukos, kurios praėjus net 50 metų neišbluko.

Kaip buvo išsaugoti negatyvai

Atskiros kalbos nusipelnė I. Končiaus negatyvų, kurių buvo apie 3 tūkst., istorija. Tuose negatyvuose profesorius užfiksavo savo daugiametį išvykų metu po įvairias Žemaitijos vietas nufotografuotus pakelės kryžių ir koplytėlių vaizdus. Pasak A. Končiaus, jo tėvas savo negatyvus laikė dviejose didelėse dėžėse, suskirstytus trimis aukštais ir sumumeruotus. Žinant I. Končiaus tvarkingumą, skrupulingumą, kartais besiribojantį net su pedantiškumu, galima neabejoti, kad tuos negatyvus jis verti-

paveldo savininku. Negatyvai buvo gražiai sudėti į dvi dėžutes nuo batų ir perduoti paveldėtojai.

Dėl tų negatyvų būta ir bėdos. A. Končius jautė, kad bet kuriuo metu jo šeima gali būti išvežta, todėl jis tėvo negatyvus perdavė geram pažįstamam ir šeimos draugui rašytojui Augustinui Gričiui. Šis neapsidžiaugė, nes 1941 m. vieną kartą jau buvo išvežtas – su pirmąja išvežtųjų banga. Tiesa, vėliau jam buvo leista sugrįžti. Tačiau kas galėjo užtikrinti, kad nebus išvežtas antrą kartą?

Tada negatyvai buvo duoti saugoti tuo metu Dailės muziejui vadovavusiam prof. Levui Karsavinui. Jis, gavęs žinią, kad atleidžiamas iš muziejaus direktoriaus pareigų, negatyvus vėl grąžino A. Končiui. Suprasdamas, kad saugiausia negatyvams muziejuje, jie vėl pateko muziejui, bet jau Prano Gudyno globai. Po kiek laiko A. Končiui P. Gudynas juos grąžino. Pasielgė drąsiai, nors tuometinis kultūros ministras Kazys Preikšas neleido grąžinti negatyvų.

1956 m. Nikitos Chruščiovo „atši-

Profesorius Romualdo Švedrio žvilgsnis nukreiptas į mokslo istorijos tolius

Pradžia Nr. 4

Su Kauno technologijos universiteto garbės daktaru, Niujorko politechnikos universiteto Bruklino nuo šiol jau Mokslo ir technologijos istorijos katedros vedėju profesoriumi Romualdu ŠVEDRIU tęsia pašnekesį Mokslo Lietuvos atstovas.

Ar tik patys sau neužsinėrėme kilpos

Pirmiausia leiskite Jus pasveikinti, Niujorko politechnikos universitete tapus Mokslo ir technologijos istorijos katedros vedėju. Pirmoje pokalbio dalyje kalbėjome apie mokslo istorijos svarbą tautai ir valstybei, siekiančioms įgyti ir išlaikyti savo savitumą. Prisiminėme Antaną Bukotą ir jo dar 1841 m. kunigaikščiui Adomui Čartoryskiui pasiūlytą tanko sukūrimo idėją. A. Bukota tą idėją memoriale išdėstė 1867 m. ir Prancūzijos imperatoriui Napoleoniui III. Pašnekesyje nagrinėjome ir priežastis, dėl ko ta nauja pasiūlyta idėja nebuvo įgyvendinta. Jūs priminėtė ir 10 žingsnių, kuriuos būtina įveikti, norint, kad idėja būtų priimta ir virstų nauja technologija. Prisiminėme anglus Džeimsą Koveną (James Cowen) ir Džeimsą Svetlongą (James Sweetlong), kurie 1855 m. gavo pirminį patentą už šarvuotą karinę mašiną. Pati tema visai neplanuotai mus nunešė į Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų kai kuriuos mūšius, kur buvo naudojami tankai. Kalbėjomės ir apie tai, kaip generolų mąstysena neretai atsilieka nuo modernios technikos galimybių. Pagaliau atsidadėjome 1967 m. Izraelio kare su Egiptu. Ten žydai labai veiksmingai panaudojo savo tankus, atskleidė visus jų privalumus. Tačiau po Izraelio tanko „Merkava“ nuotrauka įsivėlė klaida: 1967 m. kare Izraelis dar nenaudojo tankų „Merkava“, nes jie dar nebuvo sukurti. Plėtodami temą pradėjome kalbą apie 10 žingsnių, kuriuos būtina įveikti, norint, kad idėja virstų technologija. Dabar jaučiuosi kaip tas generolas, kuriam gerokai per 40 metų: reikia judėti į priekį, tačiau atgal tempia praeities „bagažas“, šiuo atveju padarytoji klaida. Ką darysime?

Malonu, kad Mokslo Lietuva nevengia taisyti klaidų, kurių išvengti dar niekam nėra pavykę. Ta klaida mane skatina išsamiau priminti Izraelio tankų Merkava sukūrimo aplinkybes ir tų tankų ypatybes. Tai labai pamokomi ir mokslo bei technologijų istorijai svarbūs dalykai. Vėliau grįšime ir prie 10 žingsnių, kaip idėja virsta technologija, apibendrinsime savo pasakojimą, tad nuo užsibrėžtos temos nepabėgsime.

1967 m. Izraelio karo su Egiptu ir kitomis Artimųjų Rytų šalimis patirtis anglams padėjo sukurti ir išstbulinti jų tanką Chieftain. Anglai neturėjo karinės patirties, o Izraelis turėjo. Tad Izraelio inžinieriai ir tankistai davė labai daug gerų patarimų anglų konstruktoriams. Tačiau aštrėjant Izraelio ir Egipto kariniam konfliktui, Didžioji Brita-

Kuo mums svarbi mokslo istorija (2)

nija nutraukė ginklų tiekimą Izraeliui. Nepardavė ir žadėtų naujų tankų Chieftain. Tai naujos kartos tankai, kuriuos įsigijęs Izraelis būtų galėjęs nugalėti savo priešus, ginkluotus sovietiniais tankais.

Kaip Izraelyje kurtas tankas „Merkava“

Štai tada Izraelis ir buvo priverstas kurti originalios konstrukcijos tankus Merkava. Įdomi jų sukūrimo istorija.

1973 m. kare jau buvo panaudota keletas naujojo tanko Merkava prototipų, tačiau išstbulinto šio modelio tankai buvo panaudoti 1982 m., kai Izraelis įsiveržė į Libaną. Merkava tankai buvo mesti prieš geriausius to meto sovietų tankus T-72, kuriais buvo ginkluo-

ta Sirijos kariuomenė. Tai buvo tikras Izraelio tankistų ir tankų Merkava triumfas.

Kuo šis tankas ypatingas?

Kuriant naują tanką, Izraelyje pirmiausia buvo atlikta tankų pažeidžiamumo studija. Statistiniai duomenys rodė, kad pažeidžiamiausia yra tanko priekinė dalis. Todėl Merkava kūrėjai pasistengė maksimaliai sumažinti priekinę tanko dalį. Tankas labai žemas, todėl mažesnis ir jo pažeidžiamumas. Tam tikra prasme šis Izraelio tankas yra geras pavyzdys teiginio, kad technologija yra atsakymas į mūsų troškimus ar pageidavimus. Svarbiausias izraeliečių karinės vadovybės siekis ir buvo maksimaliai apsaugoti šio tanko įgulą nuo priešų ugnies.

Be to, priekinėje tanko dalyje žydų konstruktoriai patalpino dyzelinį variklį, nors paprastai jis būdavo montuojamas užpakalinėje tanko dalyje. Vadinasi, pataikius priešų sviediniui geriau tegul bus prarastas variklis, o ne

įgula. Dyzeliniai degalai, palyginti, saugūs, ne taip greitai užsiliepsnoja kaip benzinas.

Jei tankas pažeistas ir įgulai tektų jį palikti, tai tanko Merkava užpakalinėje dalyje įtaisytas liukas, per kurį galima tanką palikti. Prie užpakalinės dalies mūšio metu galima privažiuoti su šarvuočiu ir gelbėti įgulą, išvežti sužeistuosius.

Tankas apsaugotas nuo sviedinių savaiminio sprogdimo, jei į jį pataikytų priešų sviedinys. Tam tikslui įmontuota šarvuota sviedinių saugykla, todėl pažeidžiamiausias sviedinys yra tas, kuris pakeliui į patrankos vamzdį, t. y. užtaisymo momentu. Būtent tanke Merkava pirmą kartą buvo panaudotas tam tikras inertinių dujų mišinys (halon). Jei jutikliai tanko viduje pajunta dūmus, vadinasi, pažeistas tankas dega, pakanka sekundės dalies paleisti inertines dujas, kurios užgesins liepsną. Įgula turi apie 2 minutes laiko imtis kitų apsaugos priemonių.

Be to, iš abiejų pusių tankas apjuosiamas dalį vikšrų pridengiančiomis tam tikromis plokštėmis, į kurias pataikius priešų artilerijos sviediniui, plokštėje įmontuotas reaktyvinis sprogmuo sprogdsta, o sprogdimo smūgis nukreipiamas į tanko išorę, t. y. priešingą pusę nei pataikęs priešų sviedinys. Taip sušvelninama sprogdimo jėga.

Kadangi Izraeliui tenka tankus Merkava naudoti daugiausia dykumų sąlygomis, esant aukštai aplinkos temperatūrai, tai apgalvota sistema, kad patrankos vamzdžių nedeformuotų skirtingi temperatūros pokyčiai saulėje ir šešėlyje, kad tanko patrankos vamzdis išiltų vienodai jo visu ilgiu. Taip išvengiama vamzdžio deformacijos, vadinasi, užtikrinamas ir geresnis patrankos taiklumas. Jau nekalbu apie tai, kad visos sistemos kompiuterizuotos.

Izraelio karo veiksmai Libane parodė, kad tankas Merkava yra labai patikimas ir sunkiai pažeidžiamas. Per visus karo veiksmus nežu-

vo nė viena tanko Merkava įgula. Pažeistų tankų buvo, taip pat ir sužeistų tankistų, tačiau nė viena įgula nežuvo.

Tanko Merkava „tėvo“ nustebinti nepavyko

Dar galima priminti, kad karinė Izraelio vadovybė reikalavo, kad tankas net nušokęs nuo vieno metro aukščio, neprarastų savo kovinių savybių ir patikimumo. Generolas Talis (Tal), vadovavęs tanko kūrimo grupei ir gali būti vadinamas tanko Merkava „tėvu“, konstruktoriams išdėstė būtent tokį siekį.

Konstruktoriai tiesiog vertėsi per galvą, siekdami įvykdyti šį reikalavimą. Pagaliau po daugybės ilgų bandymų ir tanko tobulinimo darbų buvo pasiektas norimas rezultatas: Merkava lengvai šokinėjo per vieno metro aukščio kliūtis ir net nukritęs nuo metro aukščio tankas neprarasdavo savo geriausių kovinių savybių. Laimingi bandojai sveikina vienas kitą su sėkme, pasikviečia generolą Talį ir rodo, ką jie sugebėjo pasiekti. Iš tiesų tankas nušoko nuo numatytų kliūčių ir išsaugojo visų sistemų patikimumą. Tanko tobulintojai laukė užtarnautų pagyrimo žodžių iš generolo Talio, bet sulaukė tik tokios jo frazės: *Tai ką, tik nuo vieno metro tankas gali nušokti?..*

Kodėl būtent Izraelis

Kaip atsitiko, kad būtent Izraeliui pavyko sukurti tokį tobulą tanką, nė kiek nenusileidžiantį geriausiems Didžiosios Britanijos, JAV ir Sovietų Sąjungos tankams?

Panašiomis sistemomis bei galimybėmis pasižymi ir kitų šalių moderniausi tankai. Kai tik pažangūs techniniai sprendimai parodomi viešai, jie labai greitai perimami ir paplinta, nes visos valstybės tobulina savo ginkluotę ir karinę techniką. Antai visos amerikiečių patrankos turi tas pačias ar panašias vamzdžių šildymo sistemas, tankuose naudojamos inertinės dujos, padedančios apsaugoti nuo gaisro tanko viduje. Visi pradeda rūpintis ir reaktyviniais šarvais, tad pažangos karinėje srityje sustabdyti neįmanoma. Aišku, kad visos šalys stengiasi kuo greičiau pritaikyti sau kitų valstybių, taip pat ir karo veiksmų patirtį.

Vis dėlto tenka pripažinti, kad Merkava buvo labai vykęs tankas. Reikalui esant tuo tanku buvo galima iš kovos lauko išvežti net 8 karius – tokią galimybę numatė tanko konstruktoriai.

Kaip sakytą, tik pirmieji tanko Merkava pavyzdžiai buvo panaudoti 1973 m. Izraelio kare su Egiptu ir kitomis arabų šalimis, kai egiptiečiai sugebėjo atsiimti dalį 1967 m. prarasto Sinajaus pusiasalio. Karo veiksmai Izraeliui klostėsi sunkiai, jis neteko 6 tūkst. karių ir turėjo šiek tiek atitraukti savo kariuomenę nuo Sinajaus pusiasalio prie Sueco kanalo ir Golanau aukštumų.

Tačiau užduotas klausimas platesnis: kodėl būtent Izraeliui pavyko sukurti tokį modernų tanką? Ir ne vien tanką, bet taip pat naują naikintuvą, kuris atitiktų Izraelio karo aviatorių pageidavimus.

Daug dalykų žydų ginkluotės ir technikos kūrėjams teko kurti iš naujo – kodėl? Kai 1948 m. prasidėjo pirmasis Izraelio išsilaisvinimo karas, Izraelio kariai neturėjo jokios karinės patirties. Jie galėjo remtis rusų, amerikiečių ar kanadiečių savanorių lakūnų patirtimi, bet tuojau pat išaiškėdavo tos patirties trūkumai. Todėl norėdamas atsakyti į man pateiktą klausimą, turiu priminti kai kuriuos Izraelio karo aviacijos taktikos savitumus ir apskritai istoriją, kaip žydai kūrė savo naikintuvą.

Šauk pirmas – štai ir visa taktika

Nuo ko prasidėjo Izraelio karinė aviacija? Izraeliui pavyko gauti keturis Antrojo pasaulinio karo vokiečių „meseršmitus“, ir tai iš pradžių buvo visa jų aviacija. Buvo du Izraelio

Izraelio lėktuvas „Kfir“

Izraelio tankas „Merkava“

pilotai savanoriai, turėję kovinės patirties iš Antrojo pasaulinio karo. Kiekvienam buvo aišku, kad taip skraidyti eskadrilėmis, kaip buvo įprasta karinėje Didžiosios Britanijos ar JAV aviacijoje, kur kiekvienoje eskadrilėje buvo po 12 lėktuvų, Izraelio karo lakūnams neįmanoma. Todėl izraeliečių kovinėje rikiuotėje buvo tik po du lėktuvus.

Izraelio karo aviacijos kovos taktika buvo labai paprasta: pamatęs kitą lėktuvą – šauk ir kuo greičiau, kad pirmas pataikytum, nesiaiškindamas, kienu tai lėktuvus. Tai gali būti tik priešas, nes žydai turėjo viso labo keturis lėktuvus. Taigi pirmiausia numuš, o paskui teiraukis, ką numušei.

Izraelis buvo priverstas kurti savitą kovinę taktiką, nes perėmė britų ar amerikiečių taktiką, būtų pralaimėję daug gausesniam priešui, naudojusiame tą pačią taktiką ir techniką, kurios turėjo daug daugiau.

Ko žydai išmoko iš britų

Pasibaigus 1948 m. karui, žymiausias Izraelio karo lakūnas Ezeris Veicmanas (Ezer Weizmann) buvo pakviestas toliau studijuoti į Angliją. Jis buvo numušęs keletą priešų lėktuvų virš Egipto. Metus pasimokęs, grįžo į Izraelį. Buvo sutiktas kaip didvyris, visi apie jį šokinėjo ir klausinėjo: *Ezeri, pasakyk, ko išmokai Anglijoje?* Istorijai išliko klasikinis E. Veicmano atsakymas: *Vienintelis dalykas, kurio aš išmokau iš britų, yra tai, kad mes neturime iš jų mokytis.*

Ne tik karo lakūnui E. Veicmanui, bet ir Izraelio karo strategams vis labiau tapo aišku, kad jie turi ne kopijuoti seną kitų šalių patirtį, o patys privalo sugalvoti visa, kas Izraelio sąlygomis yra priimtinausia. Nuo to meto iki šiol Izraelio aviacijos kovinėje rikiuotėje yra po du lėktuvus, daugiausia – po keturis. Kai Izraelio aviacija bombardavo Irako branduolinį reaktorių, tai jų kovinėje rikiuotėje taip pat buvo po du lėktuvus.

„Ein brera“ – hebrajiškos išminties formulė

Išvada peršasi savaime ir labai paprasta: neturėdamas pakankamų išteklių, privalai kurti savitą kovos taktiką. Taktika turi kompensuoti išteklių ir gynybą jėgą.

Jeigu išteklių, šiuo atveju lėktuvų ir pilotų, Izraeliui pakaktų, tai liktų tik perkelti kitose šalyse įprastą kovinę technologiją ir taktiką. Izraelis negalėjo sau to leisti. Turėjo veikti kitaip. Tai apibūdina toks hebrajiškas posakis: *ein brera* – kitos išieities nėra.

Sunku susilaikyti nepaminėjus, kaip Izraelis kūrė labai savitą naikintuvą. Per 1967 m. Izraelio karą su kaimyninėmis arabų šalimis Prancūzija nutraukė savo naikintuvų *Mirage* pardavimą Izraeliui. Nors už 50 *Mirage-5* lėktuvų Izraelis jau buvo sumokėjęs, bet Prancūzijos prezidentas Šarlis de Golis paskelbė Izraeliui embargą ir žydai tų lėktuvų negavo. Amerikiečiai geriausių savo lėktuvų jiems taip pat nepardavė.

Izraeliui negavus norimų lėktuvų, pradėta rūpintis kurti savo naikintuvą. Pirmiausia į Izraelyje ir seniau buvusius prancūzų naikintuvus norėta montuoti amerikietiškus variklius, nes jie greičiausiai susidėvi ir juos reikėjo keisti. Teko modifikuoti lėktuvų konstrukciją, nes amerikietiški varikliai buvo didesni ir sunkesni už prancūziškus. Juos montuojant, teko galvoti, kaip subalansuoti lėktuvo svorį ir kitus dalykus – tai buvo sudėtingi techniniai sprendimai. Neapsieita ir be Izraelio žvalgybos. Izraelio užsienio žvalgybos *Mosado* agentai sugebėjo iš Šveicarijos į Izraelį atgabenti *Mirage* lėktuvo brėžinius.

Kaip „Mirage“ lėktuvo brėžiniai pateko į Izraelį

Buvo taip. Šveicarai pirkė prancūziškus lėktuvus *Mirage* ir juos iš komplektuojamų mazgų bei dalių surinkinėjo savo šalyje. Kai lėktuvai buvo sumontuoti, už projektą atsakingas inžinierius paskambino į Prancūziją ir pasiteiravo, ką jam daryti su *Mirage* brėžiniais, pagal kuriuos šveicarai tuos lėktuvus montavo. Prancūzai pasiūlė brėžinius nuvežti į atliekų deginimo krosnį ir sudeginti.

Tos operacijos šveicarų inžinierius ir emė-

Izraelio karo su Egiptu ir kitomis Artimųjų Rytų šalimis patirtis anglams padėjo sukurti ir išstbulinti jų tanką „Chieftain“

si, bet prieš tai susisieki su Izraelio karo atašė. Buvo sutarta, kad 3 tonas brėžinių vežusio sunkvežimio vairuotojas sutarčioje vietoje sustos atsigerti ar ko kito, o tuo metu privažiuos kitas sunkvežimis su keliomis tonomis makulatūros. Kaip sumanyta, taip ir padaryta: vietoj lėktuvo *Mirage* brėžinių atliekų deginimo krosnyje atsidūrė makulatūra, o brėžiniai – Izraelyje. Žydų inžinieriai pagal tuos brėžinius nukopijavo prancūziškų lėktuvų konstrukciją.

Izraeliečių patobulintas prancūziško modelio lėktuvus buvo pavadintas *Nesher*. Paskui žydai pradėjo kurti jau pusiau savarankiškos konstrukcijos lėktuvą *Kfir*. Kad šis lėktuvo modelis būtų sukurtas, šiek tiek prisidėjo ir Niujorko politechnikos universitetas, kuriame man šiuo metu tenka vadovauti Mokslo ir technologijos istorijos katedrai. Tiesa, visa tai buvo dar prieš man pradėdant dirbti šiame universitete. Istorija štai kokia.

Mirage lėktuvui yra graikų *delta* raidės formos. Tokios formos lėktuvų nusileidimo greitis yra gana didelis. Norėta tą greitį sumažinti. Tam lėktuvo priekinėje fiuzeliažo dalyje buvo įtaisyti tam tikri sparneliai – Izraelyje vaizdingai vadinami „ūsais“ (angl. *canard*). Jie atlieka eleronų vaidmenį: kai lėktuvo greitis sumažėja iki pavojingos ribos, jo priekis nusileidžia žemyn ir „ūsai“ suteikia papildomos jėgos lėktuvui kilti aukštyn. Taigi net ir *delta* formos pavidalo lėktuvus su „ūsais“ gali skristi nusileidimo metu lėčiau ir nekristi.

Įdomu, kad tokius „ūsus“ savo pirmuose lėktuvuose panaudojo dar broliai Vilberis ir Orvilis Raitai (Wilbur, Orville Wright), bet tie lėktuvo greitį kontroliuojantys prietaisai iš vėlesnių konstrukcijų lėktuvų išnyko. Izraelio aviatoriai kurdami lėktuvą *Kfir* sugrąžino tuos „ūsus“.

Tai štai tuos eleronus arba „ūsus“ į Izraelio lėktuvą „įtaisė“ Izraelio inžinierius, kuris daktaro disertaciją parašė ir apsigynė Niujorko politechnikos universitete (tuo metu – Bruklino politechnikos institute). Jis disertaciją rašė ir tobulinosi dar prieš man ateinant į Niujorko politechnikumą. Vėliau tas inžinierius tapo žymiausiu Izraelio karo aviacijos konstruktoriumi. Kito lėktuvo *Lavi* konstruktorius buvo Mošė Ahrensas (Moshe Ahrens), gimęs Kaune, baigęs aeronautikos bakalauro studijas Izraelyje, magistrantūrą – Bostone (Massachusetts Institute of Technology), o vėliau buvęs karo ministru ir Izraelio ambasadoriumi Vašingtone.

Neįgyvendintame „Lavi“ projekte Izraelio konstruktoriai pabandė sujungti bombonešio, naikintuvo ir žvalgybinio lėktuvo funkcijas

Kaip projektuotas universalusis lėktuvus „Lavi“

Kai Izraelio konstruktoriai ėmėsi projektuoti savitos konstrukcijos lėktuvą *Lavi*, tai padarė net 6 to lėktuvo prototipus. Apskritai tai geras pavyzdys, rodantis, kaip mąstė Izraelio konstruktoriai. Jiems buvo akivaizdu, kad šalis nepajėgs kurti atskirų bombonešių, naikintuvų ir kitos paskirties lėktuvų modelių. Jeigu būtų galima gaminti tūkstančius tų lėktuvų, tai naujus modelius kurti apsimokėtų, bet kiek gi tų lėktuvų reikia Izraeliui? Nedaug. Kokia išieitis?

Izraelio konstruktoriams buvo iškelta labai sudėtinga užduotis: jų naujasis lėktuvus *Lavi*, reikalui esant, turėjo atlikti trijų labai skirtingų lėktuvų funkcijas. Pirmiausia veikti kaip naikintuvus, vadinasi, būti greitas, manevringas. Antra, vykdyti bombonešio funkcijas: pakelti ir nešti sunkų bombų kravinį, tiksliai numesti į taikinius. Ir trečia: prireikus lėktuvus turi greitai pasiekti numatytą rajoną ir atlikti žvalgybinę aviacijos funkcijas. Kaip sugalvoti konstrukciją, kuri galėtų įgyvendinti tokias skirtingas užduotis?

Logiškai mąstant, reikėjo kurti „lankstų“ lėktuvą, kurio konfigūraciją būtų galima keisti. Ne vien sparnų, bet ir paties lėktuvo geometriją.

Tiesa. Tačiau kaip tą idėją įgyvendinti inžineriškai? Izraelio konstruktoriai sugalvojo sistemas, kaip kompiuteriniu būdu būtų galima keisti lėktuvo formą. Visos kompiuterinių sistemų programos pertvarkomos į reikalingas naikintuvui. Prireikus tos pačios sistemos perprogramuojamos į reikalingas bombonešiui ar žvalgybiniam lėktuvui.

Beveik fantastinis kino filmas.

Tačiau Izraelio konstruktorių ir to lėktuvo kūrėjų nusivylimui jų šalis galėjo sau leisti pagaminti tik 300 šių lėktuvų. Pernelyg mažai, kad apsimokėtų kūrimo išlaidos. Izraelis norėjo tuos lėktuvus pardavinėti Pietų Amerikos ir kituose kraštuose. Deja, nepavyko, nes *Lavi* lėktuvams buvo panaudotas amerikietiškas variklis ir, prieš pasirašydami kontraktą, izraeliečiai turėjo pasižadėti tų lėktuvų kitoms šalims nepardavinėti. Buvo nuspręsta nepradėti *Lavi* lėktuvų gamybos, bet pirkti amerikiečių lėktuvus F-15, F-16 su patobulintomis elektroninėmis sistemomis. Savo lėktuvą *Lavi* gaminti buvo atsisakyta.

Pati šių lėktuvų kūrimo idėja mums akivaizdžiai parodo, kad neturint pakankamai išteklių, tenka gerokai pasukti galvas, kaip suk-

tis iš padėties. Juk akivaizdu, kad jei Amerikoje būtų gaminami trys visiškai skirtingi lėktuvai, tai konstruktoriams nereikėtų sukli galvos.

Kai kažko stinga

Štai mes ir priename prie minties, kuri mums, lietuviams, svarbiausia: jeigu mums stinga išteklių, tai privalome visai kitaip negu didžiosios valstybės spręsti mūsų šaliai išskylančias užduotis. Išteklius turi keisti intelektas, žinios, sugebėjimas veikti nuolatinio nepakankamumo sąlygomis. Beje, tokiomis sąlygomis ir buvo įpratę veikti mūsų inžinieriai ir konstruktoriai. Bent tokia buvusios sovietinės ekonomikos teigiamybė mūsų protams bei sumanumui.

Kadaise Niujorko politechnikos universitete buvau pasiūlęs lankščiau panaudoti patalpas. Paskaitos vyksta dieną ir vakare, tad kodėl tų patalpų nepanaudojus nuo 22 val. vakaro kitiems tikslams.

Nebent kokioms linksmybėms. Tik netikiu, kad tą ir turėjote mintyje.

Visai ne tą. Kai mes miegame, kitose pasaulio dalyse veikia bankai ir kitos įstaigos. Žmonės gali prekiauti su kitų šalių, pavyzdžiui, Azijos valstybių biržomis. Ko reikia? Kompiuterių ir patalpų.

Tačiau bemat iškilo kitos problemos – informacijos nutekėjimo, saugumo ir t. t.

Žodžiu, pasiūlymas nebuvo priimtas. Kita vertus, yra apie ką pagalvoti, nes mūsų tarnybinės ir visuomeninės paskirties patalpos juk naudojamos tik 8 val. per parą. Pernelyg didelis išlaidumas ir lėšų švaistymas. Kol nesi priverstas imtis tokių problemų, tol jų nesprendi. Izraelis, kaip matėme, buvo priverstas nagrinėti ir spręsti būtent tokio tipo užduotis. Priverstė gyvenimas ir valstybės išlikimo problema.

Ypač mažoms ir besivystančioms šalims reikia galvoti, kaip su tais pačiais išteklių būtų galima gauti dvigubą ar net trigubą naudą.

Įdomu, ar Jūsų pasiūlymas Niujorko technikos universitete kilo iš varganos padėties, ar dėl kitų priežasčių?

Siūliau, kad Universitete būtų įvestas savaitgalio dėstymas. Taip norėjome sudaryti galimybes studijuoti tiems, kurie dėl įvairių priežasčių to negali daro dienomis. Turime dieną ir vakare besimokančius studentus, tačiau dalis norinčiųjų studijuoti negali to sau leisti. Įsivaizduokime, kad vyras dirba visą savaitę, o penktadienį grįžta į namus. Žmona sako: tu dirbk savo ir namų darbus, prižiūrėk vaikus, o aš eisiu į intensyvių inžinierių rengimo savaitgalio kursus. Galima parengti programą ir taip studijuoti linkusiems, tegul gal ne per ketverių metus, gal per ilgesnį laiką, bet inžinerijos bakalaurą būtų galima parengti.

Taip būtų sutalpyta daug lėšų, nes universitetų patalpos šildomos ir savaitgaliais, veikia kondicionieriai, stovi nenaudojama aparatūra ir t. t.

Koks šio Jūsų pasiūlymo likimas?

Nepavyko įsitikinti, nes žmonės sunku perorientuoti. Dar viena idėja: būtų galima dėstyti labai intensyviai, ir tik po vieną kursą – tik matematika, anglų kalba ir panašiai, kas tris savaites rengiant sesijas. Tokiu atveju geriems studentams būtų galima studijas baigti per pus-trių metų. Vadinasi, toks studentas, įgijęs aukštojo mokslo diplomą per 2,5 metų, kol kiti studentai studijuodami siekia diplomą, gali labai nemažai uždirbti.

Deja, profesorai, išgirdę šį pasiūlymą, sukilo. Nuo pirmos tokių studijų valandos tektų labai intensyviai dirbti, turėti darbo priemones – vadovėlius ir t. t. Pagaliau ir tas tris savaites dėstytojas niekur negalėtų atsiplėsti nuo savo dėstomo dalyko ir universiteto. Taigi profesoriams toks pasiūlymas pasirodė nepriimtinas.

Tad kam tada skirti universitetai – profesoriams ar studentams?

Viduramžiais buvo reikalingi studentams, nes jie profesoriams mokėdavo atlyginimą. Prie paskaitų salės profesorius atsistodavo ir studentas į jo maišelį įmesdavo auksinę monetą. Jei studentas į paskaitą neateidavo, tai profesorius negaudavo monetos. O Lietuvoje dažnai į paskaitas neateina profesorai, nes užsiėmė, turi daug neatidėliotinų reikalų. Kitą kartą kerštaudami neateina studentai. Taip ir „studijuoją“. Kebli problema.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Pradžią Nr. 8, 9

Tęsiame pašnekesį su Parmos universiteto Italijoje lingvistikos ordinariu profesoriumi, Klaipėdos universiteto garbės daktaru Gvidu MIKELINIU (Guido Michellini), kuris šiais metais pristatė dvi savo parengtas knygas, skirtas lietuvių liuteronų giesmynams.

Tvirtinate, kad XVII a. poetas Melchioras Švoba gana laisvai elgėsi su vokiškų giesmių tekstais, kuriuos vertė į lietuvių kalbą. Būtent tokį eilavimą ir galėtume pavadinti laisvuju vertimu? M. Švoba poetas savyje įveikė M. Švobą vertėją?

Taip, M. Švoba buvo tikras poetas ir to neslėpė. Viena mano kolegė parašė įdomų straipsnį apie italų poetą, kuris iš ispanų kalbos vertė kito poeto eiles. Išvertė labai laisvai, nes jam pirmiausia rūpėjo itališkai perteikti ispanų kalbos skambesį. Tik poetas pajėgus tai pasiekti.

Šiuo atveju prisirišti prie konkretaus žodžio nėra svarbiausia?

Reikia, kiek galima, tačiau jei prisirišimas trukdo poetiškumui, tai geriau jau aukoti žodį. Beje, dar Jurgis Lebedys yra pastebėjęs, kad nuo Danieliaus Kleino giesmyno prasideda modernesnės eilėdaros laikai lietuvių raštijoje.

Kuo tas modernumas pasireiškia?

Man būtų sunku atsakyti, nes nesu labai giliai įsigilinęs į eilėdaros subtilybes. Galiu tik pasakyti, kad D. Kleino giesmės skamba labai gražiai, daug gražiau už Jono Bretkūno ar Lozorius Zengštoko paskelbtus giesmių tekstus. Pastarieji, palyginti su D. Kleino giesmėmis, skamba sunkokai.

Ar tai priklausė tik nuo tų giesmių kūrėjų talento? Gal ir nuo epochos? Gal tuos pačius dalykus vienaip suvokė J. Bretkūno laikų skaitytojas ar „giedorius“, ir visai kitaip D. Kleino laikų „vartotojas“.

Giesmynai – reikšmingi senosios lietuvių raštijos paminklai

Dr. Gvidas Mikelinis Lietuvos dailės muziejuje pristato savo naujausią knygą apie lietuviškas giesmes

cha turi savo įvaizdžių, simbolių, grožio suvokimo ypatybių.

Iš dalies gal ir taip, tačiau nereikėtų sumenkinti ir asmenybės, talento reikšmės. J. Bretkūnas vis dėlto buvo „sausas“ žmogus, išlavinto poetinio skonio jam stigo. Pagaliau kitaip, meniškai, gal ir negalėjo versti, nes versdamas Bibliją kasdien įstengdavo išversti net po keliasdešimt puslapių.

Titaniškas darbas.

Dirbo labai daug. Vis dėlto man, kaip giesmių tyrinėtoji, nėra visiškai aišku, ką iš giesmių išvertė pats J. Bretkūnas, o ką – kiti vertėjai. Jo sudarytame ir išleistame rinkinyje *Giesmės Duchausos* yra apie 30 nau-

jų giesmių. J. Bretkūnas rašė, kad jis pats su kitais kunigais išvertė, tačiau, kiek išvertė jis asmeniškai ir kiek kiti kunigai, nepasako.

L. Zengštoko giesmių rinkinyje taip pat pasitaiko gražių vietų, ypač gražiai skamba viena originali giesmė – ne verstinė. Tai *Giesmė smūtinai graudinga apie smarkaus maro baisybę*. Tos giesmės autorius Augustinas Jomantas, artimas Martyno Mažvydo draugas. Po M. Mažvydo mirties jis tapo Ragainės klebonu. L. Zengštoko giesmyne yra trys A. Jomanto giesmės. Jis turėjo poetinį jausmą, ir tai iš karto jaučiama jo išverstose giesmėse.

Ar giesmės yra istorijos šaltinis?

Gal giesmės gali būti vertinamos ir kaip tam tikras istorijos šaltinis, jei jose atsispindi maro, gal ir konkretūs kiti žmogų jaudinantys įvykiai, pavyzdžiui, karas?

Pasitaiko įdomių dalykų. Vienoje M. Mažvydo litanijoje minimi turkai, bet vėlesniuose leidiniuose jau peikiami ne turkai, o kiti nedraugai.

Keitėsi gyvenimo aktualijos?

Akivaizdu.

Niekas kitas be kunigų tų giesmių, bent jau XVI–XVII a., nevertė ir negalėjo versti. Juk kas dar galėjo turėti pakankamai intelektualinių pajėgų, jei ne Bažnyčia.

Išsilavinimą gaudavo ir didikai, bet jiems eilavimą dalykai nerūpėjo. Kunigams – protestantų ir katalikų – giesmių rašymas buvo svarbus darbas. Įdomu, kad pirmas didelis ir reikšmingas katalikų giesmynas, kurį tyrinėjo J. Lebedys, buvo kaip tik Saliamono Mozerkos Slavocinskio *Giesmės tikėjimui katolickam priderančios* (1646 m.). Pastarasis taip pat buvo kunigas, kitaip ir negalėjo būti.

Kada išvysime Jūsų parengtą knygą, skirtą D. Kleino giesmynui? Mintyje turiu 1666 m. pasirodžiusią „Naujų giesmių knygą“.

Leidimas parengtas. Knygoje bus ne tik D. Kleino, bet ir Jono Rikovičiaus (1685 m.), taip pat Fridricho Zigmanto Šusterio (1705 m.) D. Kleino pakartoto giesmyno giesmės. Man rūpėjo nustatyti ryšius, nes

D. Kleinas labai susijęs su tuometiniais Karaliaučiuje vokiečių kalba pasirodžiusiais giesmynais. Nagrinėjau ir lyginau lietuviškas giesmes su to meto vokiškais giesmėmis – Prūsijoje ir Vokietijoje. Man rūpėjo kalbiniai skirtumai, pagaliau tai, kiek tekstai tuo metu vyravo.

Kokie lietuviškų ir vokiškų giesmių skirtumai pirmiausia krinta į akį?

Apie lietuvius konkrečių žinių iš tų tekstų nesužinosime. Galima šį tą sužinoti apie prūsų lietuvius. Yra lyriškų giesmių. Kai kurios D. Kleino giesmės lietuviškai skamba gražiau nei vokiškas originalas. Ypač M. Švobos verstos giesmės. To paties negalėtume pasakyti apie J. Bretkūno giesmes, kurios išverstos lietuviškai skamba prasčiau, nei vokiški originalai.

Aišku, visos tos giesmės buvo giedamos pagal vokiškas melodijas. Galimas dalykas, tai tos pačios liuteronų melodijos, kurios vėliau kitais keliais perėjo į Johano Sebastiano Bacho ir kitų vokiečių kompozitorių kūrybą. Klaipėdos universiteto žurnale *Tiltai* esu spausdinęs vieną straipsnį, kuriame siūliau savotišką muzikinį eksperimentą: giedoti liuteronų giesmes pagal J. S. Bacho muziką. Turėtų visai gražiai skambėti.

Tyrinėdamas mažiau išakėtą dirvą gali daugiau nuveikti

Kur toliau veda Jūsų lietuviškų liuteroniškų giesmių ir giesmynų tyrinėjimai?

Jau pradėjau tyrinėti ir vėlesnių, mums artimesnių laikų – Jono Berento 1732 m. parengtą giesmyną *Iš naujo perveždėtos ir pagerintos giesmių knygos*. Parmos universitete esu sukaukęs didelę senosios lietuvių raštijos biblioteką, ypač didelę mikrofilmų kolekciją, tad galiu gilintis į Karaliaučiuje išleistus liuteronų giesmynus.

Kiek įtakos mokslinių tyrinėjimų pasirinkimui turi Jūsų muzikiniai polinkiai?

XVII–XVIII a. liuteronų muzika man iš tiesų patinka, todėl esu patenkintas, kad galiu tyrinėti ir to meto lietuviškas liuteronų giesmes. Dir-

bant sistemingai daugelį metų, galima rasti ir vieną kitą labai įdomų dalyką. Šią mintį galėčiau ir taip pasakyti: tik dirbant daug metų sistemingai ir toje pačioje srityje, galima atrasti mokslui svarbių dalykų, tik toks darbas gali duoti vaisių. Jei dirbi priešokiais, tai bus tik paviršutiniškas darbas.

Tam tikra prasme esate panašus į mokslo asketą, kuris nesiekia didelio populiarumo. Jūsų tyrinėjimų sritis – tai gilus akademinis darbas, kuris Italijoje gal niekada ir nebus įvertintas pagal nuopelnus.

Nereikia mano darbo labai plačiai vertinti Italijoje, nes knygas išleidiu Lietuvoje.

Knygos pasirodymas Jums yra pakankama moralinė ir mokslinio pasitenkinimo kompensacija?

Visa tai toliau tyrinėjant, gilinant, bus galima išryškinti tam tikrą sritį, apie kurią mokslinė visuomenė nedaug ką žino. Aišku, dabar tai nėra žmonėms labai artimi ir populiarūs dalykai, bet tyrinėti mažai žinomą sritį yra daug įdomiau, nei jau ištyrinėtą. Tarkime, jei tapčiau Kristijono Donelaičio tyrinėtoju – ką labai naujo galėčiau dar atrasti? Daugybė interpretacijų jau atlikta ir ką nors naujai pasakyti būtų labai sudėtinga. Tyrinėdamas liuteronų lietuviškas giesmes, galiu padaryti daug daugiau.

Pirmoji Lietuvoje tų giesmių pasirodymo kontekstą pradėjo tyrinėti Dainora Pociūtė, išleidusi knygą *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės* (1995 m.). Tačiau ši prieš dešimtį metų pasirodžiusi knyga šandien ne visai tenkina dabartinį tyrinėtoją. Autorė neturėjo po ranka Karaliaučiaus giesmynų, todėl labai įsigilinti į problemą ir negalėjo. Pasitenkino tyrinėdama kaip literatė, o, mano nuomone, literatai labai giliai ir negali įsigilinti, nes tai jau krapštukų kalbininkų tyrimų sritis. Į žodį, į detalę gilinais filologai kalbininkai, o literatams labiau rūpi literatūriniai dalykai. Tą patį matau Italijoje: norint įsigilinti į istorinį kontekstą, reikia labiau filologo, o ne literatūrologo pastangų.

Beje, kai pradėjau tyrinėti lietuviškas liuteronų giesmes, išeties taškas buvo būtent D. Pociūtės knyga.

Mokslas – tai nesibaigiantis dialogas

Po Gvido Mikelinio kitiems tos problemos jau geriau nesiimti, nes bus išsemta?

Po manęs ateis kiti ir nuveiks labai daug. Vieną tokį jauną tyrinėtoją jau šiandien galiu paminėti. Tai kalbininko akad. Zigmo Zinkevičiaus vaikas – lituanistas Mindaugas Šinkūnas. Dabar jis baigia Vilniaus universitetą, šiuo metu kaip tik rengia J. Rikovičiaus giesmyno kompaktinį diską. Tiesa, be šaltinių.

Dar atkreipčiau dėmesį į prof. Antano Pakerio sūnų – Jurgį Pakerį. Jis turėtų daug pasiekti.

Taigi jaunų tyrinėtojų Lietuva nepristigs. Mokslas yra dialogas, kuris niekada nesibaigia. Kiekvienas rimtas tyrinėjimas skatina ir kitus mokslininkus gilintis.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Nuo dr. Dainoros Pociūtės knygos „XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės“ dr. Gvidas Mikelinis ir pradėjo tyrinėti lietuviškas liuteronų giesmes

Vienos teorijos kūrėjo pėdsakais (4)

Atkelta iš 2 p.

Tačiau Kuršo literatūros ir meno draugija buvo įsteigta ne vien tam, kad nuo visuomenės atribotų į mokslą linkusius literatus, menininkus ir mokslininkus. Priešingai, vienas draugijos tikslų buvo kuo plačiau skleisti žinias apie savo veiklą, daryti kultūrinį poveikį visuomenei.

Viešų renginių turėjo būti, ir jų buvo. Tiesa, man nėra labai gerai žinoma to meto Kuršo aplinka.

Ar T. Grothusas buvo išrinktas Tartu (tuo metu – Dorpat) universiteto profesoriumi kaip Kuršo literatūros ir meno draugijos atstovas, tuo metu spėjus pagarsėti savo moksliniais darbais?

Tuo metu T. Grothusas buvo neblogai žinomas ir iš mokslinės literatūros, žurnalų. Mokslininkų buvo mažai, vienetai, tad mokslo pasaulyje žinoma ir apie Gedučiuose dirbusį T. Grothusą. Nors tiesiogiai jis ir nebuvo labai gerai žinomas Tartu, tuo-

gyvenimas tos pačios Rusijos imperijos dalyje plėtojosi tarsi visiškai kita kultūrine vaga.

Gal tai buvo viena priežasčių, nors niekas tiksliai negalėtų pasakyti, kodėl T. Grothuso likime jokio pėdsako, net ženklo nepaliko Vilniaus universitetas. Ko gero, tai tam tikra Livonijos tradicijos apraiška buvusioje Kuršo hercogystėje, tapusioje gubernija. Tam Lietuvos regionui, kuriame buvo ir Gedučiai, istoriškai nuo seno įtaką darė Livonijos bajorai. Vėliau Kuršo kunigaikštystė atiteko Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, bet jos gyvenimas ir toliau siejosi su protestantiškąja vokiečių kultūra. Kuršo baronai vis dėlto labiau linko prie Rusijos, o ne Lietuvos. Galbūt turėjo įtakos ir Abiejų Tautų Respublikoje vyravęs politinio bei ūkinio gyvenimo chaosas.

Tą Kuršo baronų nemeilę Lietuvai ir Lenkijai, matyt, galima paaiškinti ir

delis atsiskyrelis, kaip kartais mėginama jį vadinti. Jo keliones ir ryšius, matyt, ribojo liga.

Galimas dalykas, nes išskyrus Peterburgą, niekur toliau ir nenukeliavo. Neskaitant artimesnės kelionės į Jelgavą, kur vykdavo Kuršo literatūros ir meno draugijos narių posėdžiai.

Vieta jį sieja su Lietuva

Kad ir kokiai kultūrinei tradicijai priklausytų T. Grothusas, jis mums labai brangus, nes tai mūsų krašto žmogus.

Kai Greifsvalde konferencijoje teko skaityti T. Grothusui, kaip elektrochemijos ir fotochemijos pionieriui, skirtą pranešimą, teko samprotauti ir apie tautinius dalykus. Pradėjau nuo to, kad pirmą kartą T. Grothuso pavardę išgirdau gal 1956 m., kai studijavau Vilniaus universitete. Tą pavardę išvydau rusiškame vadovėlyje; ten T. Grothusas buvo vadina-

Prof. Juozui Algimantui Krikštopaičiui už knygą „Pralenkęs laiką: Theodor Grothuss“ dėkoja Telšių „Ateities“ gimnazijos moksleiviai ir mokytojai

metinio Dorpat, akademinėje veikloje, bet jo vardas ten tikrai buvo girdėtas.

Kaip tik teko ieškoti T. Grothuso mokslinių darbų, norėjau kiek išsamiau susipažinti. Pasirodo, Lietuvoje jų beveik nėra. Mėginome iš kitų šalių bibliotekų atsisiųsdinti kopijas. Vieno vokiško fizikos žurnalo, kuriame skelbti ir elektrochemikų straipsniai, viršelyje radau minint T. Grothusą tarp pagrindinių bendradarbių ir greta garsiausių to meto fizikų ir chemikų. Vadinasi, buvo ne šiaip mokslininkas, bet pripažintas autoritetas. Tad T. Grothuso išrinkimas Dorpat universiteto profesoriumi visai ne nuostabus dalykas. Lėmė, matyt, ir tai, kad Dorpat universitetas buvo vokiškas.

Nuostabus dalykas: tik pablogėjusi sveikata T. Grothusui, nebaigusiam nė vieno kurso universitete, sutrukdė tapti Dorpat universiteto profesoriumi.

Matyt, nebuvo labai reikalaujama formalių baigimo dokumentų. Šis faktas savaime labai įdomus.

Dvi kultūros

Protestantiškosios vokiečių kultūros atsiribojimas nuo katalikiškosios kultūros neleido T. Grothusui bent kiek suartėti kad ir su Vilniaus universitetu. Jo

tokia aplinkybe: būdami katalikiškosios Abiejų Tautų Respublikos dalimi, būtų priklausomi ir nuo Romos popiežiaus, kuris vargu ar skubėtų palaiminti protestantiškąją Jelgavos „Petriną“, kuri pretendavo tapti universitetu.

Matyt, lėmė ir šie politiniai dalykai. Taigi nors Gedučiai ir priklausė Lietuvai, bet buvo linkę prie vokiškojo Kuršo. Vilniaus buvimą, ko gero, ignoravo ir T. Grothusas.

Gal paprasčiausiai nėra tų ryšių liudijimų?

Vilniaus universiteto archyvai išlikę, ir jei tų ryšių būtų, jie liktų užfiksuoti šaltiniuose. Jokių bendravimo ženklų nematyti. T. Grothusas orientavosi į kitą kultūros regioną. Nors jis buvo keliaavęs po daug Europos miestų, bet su Vilniumi jo nepavyksta susieti. Napoleono žygio į Rusiją, vadinasi, ir Lietuvos, metu T. Grothusas pasitraukė į Sankt Peterburgą. Ten bendravo su vokiečiu akad. Aleksandru Nikolu fon Šereriu (Alexander Nicolaus von Scherer, 1771–1824 m.), vėliau siuntė straipsnius į jo leidžiamą žurnalą.

Bendravo ir su garsiu chemiku švedu Jėnu Jakobu Berzelijumi (Jöns Jakob Berzelius, 1779–1848 m.), gyvenusiu Stokholme. Rengėsi net ten vykti, bet dėl sveikatos neįstengė.

Taigi T. Grothusas nebuvo labai di-

mas lietuvių elektrochemiku, o kitame – Pabaltijo mokslininku. Mums, studentams, buvo labai malonu tą perskaityti, nes jautėmės gyveną uždarą gyvenimą, nebuvo beveik jokios išorinės informacijos.

Beje, T. Grothusą traktuoti kaip Pabaltijo mokslininką reikalavo Janis Stradinis ir šį tikslą pasiekė. Maskvos elektrochemikai rašė: T. Grothusas – lietuvių mokslininkas, nes gyveno Lietuvoje. J. Stradinis pamokė: tai ribotas teiginys, nes T. Grothusas labiau buvo susijęs su Latvija nei su Lietuva. Jis teisus.

Tačiau grįžtu prie savo pranešimo. Siūliau T. Grothusą vadinti ne vien Lietuvos mokslininku. Kilimo – vokiečių, vokiečių kalba buvo jo gimtoji kalba, kultūrinio požiūriu nepriklausė nei Lietuvai, nei lietuvių tautai. Mokslininkui tai gal ir nėra esminis dalykas, nes mokslas yra tarptautinė veikla. Pasakojau klausytojams apie T. Grothuso studijas, mokslinę veiklą Prancūzijoje, Italijoje ir Lietuvoje, Gedučiuose. Jei tektų jį priskirti vienai tautai, tą padaryti būtų sunku. Siūliau T. Grothusą vadinti Europos mokslininku, nes dabar esame Europos Sąjungos nariai.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

skelbia konkursą eiti šias etatines pareigas:

Ekonomikos ir vadybos fakultete:

Ekonomikos katedroje: docento – 3;
Finansų katedroje: docento – 2;
Vadybos katedroje: profesoriaus – 2; docento – 2.

Gamtos mokslų fakultete:

Aplinkotyros katedroje: profesoriaus – 3; lektoriaus – 1;
Biologijos katedroje: docento – 3; lektoriaus (daktaro) – 1; vyresniojo mokslo darbuotojo – 1;
Chemijos katedroje: docento – 1; vyresniojo mokslo darbuotojo – 1;
Fizikos katedroje: profesoriaus – 2; docento – 1; lektoriaus (daktaro) – 1;
Aplinkos tyrimų centre: mokslo darbuotojo – 2.

Humanitarinių mokslų fakultete:

Anglų filologijos katedroje: docento – 5; lektoriaus (daktaro) – 1; lektoriaus – 1;
Etnologijos ir folkloristikos katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1; profesorius – 1; docento – 4; lektoriaus (daktaro) – 1;
Filosofijos katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1; docento – 3;
Istorijos katedroje: profesoriaus – 1; docento – 2; lektoriaus (daktaro) – 2; lektoriaus – 1;
Lietuvių kalbos katedroje: docento – 3; lektoriaus (daktaro) – 1;
Lietuvių literatūros katedroje: docento – 3; lektoriaus (daktaro) – 3;
Vokiečių ir prancūzų filologijos katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1; docento – 2; lektoriaus – 1; asistento – 1;
Kompiuterinės lingvistikos centre: vyresniojo mokslo darbuotojo – 2; mokslo darbuotojo – 1;
Kultūros tyrimų centre: mokslo darbuotojo – 1; jaunesniojo mokslo darbuotojo – 1.

Informatikos fakultete:

Matematikos ir statistikos katedroje: docento – 3;
Taikomosios informatikos katedroje: profesoriaus – 2; docento – 6; lektoriaus – 1.

Katalikų teologijos fakultete:

Bažnytinės teisės katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1; lektoriaus (daktaro) – 2;
Religijos studijų katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1;
Teologijos katedroje: profesoriaus – 3; docento – 4; lektoriaus (daktaro) – 1; asistento – 2.

Socialinių mokslų fakultete:

Bendrosios psichologijos katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1; docento – 2;
Edukologijos katedroje: profesoriaus – 2; docento – 2; asistento – 1;
Sociologijos katedroje: docento – 6; asistento – 1;
Teorinės psichologijos katedroje: docento – 1;
Psichologijos klinikoje: jaunesniojo mokslo darbuotojo – 1;
Socialinės antropologijos centre: vyresniojo mokslo darbuotojo – 1; jaunesniojo mokslo darbuotojo – 1;
Socialinių tyrimų centre: vyresniojo mokslo darbuotojo – 1; mokslo darbuotojo – 1.

Menų institute:

Menotyros katedroje: profesoriaus – 1; docento – 5;
Teatrologijos katedroje: vedėjo (profesorius arba docento) – 1; lektoriaus – 1.

Politikos mokslų ir diplomatijos institute:

Politologijos katedroje: profesoriaus – 1; docento – 1; lektoriaus (daktaro) – 2;
Viešojo administravimo katedroje: docento – 2; lektoriaus – 3;
Žurnalistikos katedroje: docento – 2;
Pilietinės tolerancijos centre: jaunesniojo mokslo darbuotojo – 1.

Socialinio darbo institute:

Socialinio darbo katedroje: docento – 3; lektoriaus (daktaro) – 2; lektoriaus – 1; asistento – 2.

Teisės institute: docento – 1; lektoriaus (daktaro) – 1.

Kauno botanikos sode: mokslo skyriaus vedėjo (daktaro) – 1;

Užsienio kalbų centre: lektoriaus – 11; asistento – 1.

Išėjusių studijų centre: mokslo darbuotojo (daktaro) – 1.

Letonikos centre: jaunesniojo mokslo darbuotojo – 2.

Japonistikos centre: jaunesniojo mokslo darbuotojo – 1.

Slavistikos centre: mokslo darbuotojo – 2; jaunesniojo mokslo darbuotojo – 2.

Sporto centre: skyriaus vedėjo (docento) – 1; docento – 1.

Pedagoginis krūvis ir etato dydis nustatomas sudarant darbo sutartį.

Dokumentai – 1) prašymas Rektoriaus vardu; 2) gyvenimo aprašymas; 3) mokslinių publikacijų sąrašas, kuriame išskirti: a) po daktaro disertacijos gynimo, b) per pastaruosius 5 (penkerius) metus; 4) pažyma apie pedagoginio darbo stažą; 5) pažyma apie mokslinio darbo stažą; 6) mokslo laipsnių diplomų ir pedagoginių vardų atestatų spaudai – priimami iki 2005 m. rugsėjo 16 d. adresu: Laisvės al. 53, 3000 Kaunas, VDU Personalo tarnyba 301–303 kab., tel. (8 ~ 37) 327 865.

Rektorius

Atkelta iš 3 p.

žvelgiame ten, kur yra ši Lietuvos dailė, ir norime ją deramai paženkinti.

Kuo Jakutijoje dabar galite remtis? Juk ne vien mūsų tautiečių ten palaidotais kaulais?

Ten net ne visi kapai išliko – daugelį nuplovė Arkties vandenynas su kasmet patvinstančios Lenos vandenimis. Salos, į kurias buvo išstremti lietuviai, kasmet mažėja. Upė keičia savo vagą, tad ir ta sala, kur mes gyvenome – Trofimovsko – dabar jau visai nebe ta. Mūsų tremties metais ten buvo pastatyta daug barakų, sandėlių, net žuvų perdirbimo įmonė. Dabar visa tai liko tik Gintauto Martinaičio piešiniuose ir nuotraukose.

Mes norime įprasminti ir įamžinti mūsų tautiečių kančių bei mirties metus. Norime, kad ir kiti žinotų apie didžiules lietuvių tautos netektis.

Ar daug lietuvių šiuo metu gyvena Jakutijoje?

Lietuvių didžiulėje Jakutijos žemėje, mūsų manymu, gali būti keli šimtai. Aišku, jie gyvena mišrioje šeimoje, dalis primiršę kalbą, vienas kitas gal dar ir norėtų grįžti į Lietuvą, bet dauguma ten įsitvirtino ir nugyvens savo amžių. Kai prieš dešimtį metų lankėmės Jakutijoje, tai pastebėjome, kad už lietuvių ištekėjusios kai kurios kitatautės moterys daugiau domėjosi Lietuva nei jų vyrai. Gal dalis vyrų priklausė tam tikram socialiniam sluoksniui, kurių gyvenimiškos vertybės pakrypusios į kitus dalykus. Bent mes susidūrėme su tokia realybe. Nuvažiavome su duonos kepalu ir lininiu rankšluosčiu, kaip nuo seno įprasta Lietuvoje, ir norėjome įteikti ten gyvenantiems lietuviams, bet ne visiems tautiečiams tai padarė įspū-

Su Jonu Puodžiumi apie lapteviečius

1995 m. lietuvių grupė Jakutske su Jakutijos vicepremieru Jegoru Borisovu (perrištas juosta), greta jo – „Lapteviečių“ brolijos pirmininkas Jonas Markauskas

dij. Mums atrodė, kad toks gestas yra labai simboliškas ir lietuviškas, bet ne visi mūsų ketinimus suprato.

Jakutijoje pažįstame ne vien lietuvius, turime bičiulių ir jakutų. Jie labai nuoširdžiai garsina Lietuvą, taip pat Jakutijoje dirbusius ir tebedirbančius lietuvius. Kai kurie mūsų tautiečiai daug nuveikė, kad kuo plačiau sklįstų garsas ir apie Jakutiją.

Gal primintumėte bent vieną kitą pavardę?

Labai gerai prisimenamas Jakutijoje Hermano Perelšteino (1923–1998 m.) vardas. Jis taip pat buvo išstremtas prie Laptevų jūros. H. Perelšteinas Jakutsko mieste daug nu-

veikė, ugdydamas to krašto muzikinę kultūrą (subūrė simfoninį orkestrą, chorą). Grįžęs iš tremties į Lietuvą, H. Perelšteinas sukūrė berniukų chorą *Ažuoliukas*, šiam daug metų vadovavo, o *Ažuoliuko* ryšiai su Jakutija iki šiol nenutrūkę. Taigi profesorius buvo mūsų miškinis, laptevietis. Jakutijoje labai gerai prisimenami pirmieji motociklininkai, krepšininkai. Lietuviai išmokė jakutus žaisti krepšinį, tinklinį, buvo kitų sporto šakų pradininkai ir propagotojai.

Ir jakutai buvo tremiami

Kaip užmezgėte ryšį su Jakutijos žurnalistėmis?

1989 m. buvo Sąjūdžio surengta ekspedicija, skirta atsivežti savo artimųjų palaikus į Lietuvą, taip pat buvo sutarkyti ten žuvusių lietuvių ir žydų kapai. Tada ekspedicijos dalyviai susipažino su radijo žurnaliste Valentina Pribytkina. Kai reikia susisiekti su Jakutsko savivaldybe, meru ar net su Jakutijos prezidentu, mes kreipiamės į ją, ir ji mums padeda daugiau nei ten gyvenantys lietuviai. Ji – įtakinga Lietuvos „ambasadore“ Jakutske, ne kartą lankėsi Lietuvoje, jai labai artima atrodo Rumšiškų jakutiška jurta. 1996 m. jurtoje pagal jakutų papročius garbino ugnį, apsirengę savo tautiniais drabužiais, ir kiti jakutų delegacijos nariai.

Kaip Jakutsko bendruomenė vertina lapteviečių sumanymą ten pastatyti paminklą?

Kai buvome nuvykę į Jakutską, vietinio radijo ir televizijos salėje žurnalistams buvo surengta spaudos konferencija, į kurią susirinko 30 ar 40 žiniasklaidos atstovų. Mūsų sutikti žmonės paskui sakė, kad tokių gausių konferencijų ten retai būna. Net gatvėje mus atpažindavo ir užkalbindavo. Tuomet buvo pristatyta knyga *Lietuviai prie Lediniuotojo vandenyno* (rusų kalba). Salėje susirinko daug žmonių, buvo šiltas, malonus susitikimas. Dalijomės prisiminimais. Vietiniai žmonės pasakojo apie savo tremties metus, mat jakutai taip pat buvo tremiami.

mintimis apie savo susitikimą su Jakutijos prezidentu. Mat į tą susitikimą jis buvo pakviestas Jakutijos vadovų ir apdovanotas, skaitė paskaitas apie informacinės visuomenės ir ryšių plėtrą. Jakutske H. Juškevičius susitiko ir su lietuvių bendruomenės žmonėmis. Tai štai ir jis įsitikino, kaip Jakutske vertinami lietuviai. Man sunku tiksliai atkartoti jo pasakytus žodžius, bet mintis tokia: esu išvažinėjęs daug šalių, daug visko apie Lietuvą girdėjęs, taip pat ir blogų žodžių apie dabartinius lietuvius, tačiau Jakutijoje, kaip niekur kitur, išgirdau daug gerų žodžių apie Lietuvą ir lietuvius, jų indėlį į Jakutijos kultūrą.

Man labai gerai suprantami tie H. Juškevičiaus žodžiai ir jakutų vertinimai, nes 1941 m. iš Lietuvos buvo tremiami pirmiausia inteligentijos atstovai – mokytojai, teisininkai, turtingesni ūkininkai, šviesieji tautos žmonės.

Tad mums visai suprantamas Jakutsko visuomenės pritarimas statyti paminklą ir šių metų rugsėjo mėnesį rengti lietuvių dienas Jakutijos (Sacha) respublikoje.

Bus daugiau

**Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas**

Kviečiame

Brolija *Lapteviečiai* maloniai kviečia Jus su draugais ir artimaisiais šių metų birželio 11 d. 12 val. atvykti į tradicinį susitikimą Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse prie tremtinių jurtos-žeminės.

Numatoma paminėti Gedulo ir vilties dieną bei prisiminti pirmąją sovietinę okupaciją (pranešimą skaitys akad. Antanas Tyla), pasidalyti naujienomis apie paminklo Lietuvos tremtiniams statybą Jakutske ir rudenį ten rengiamas Lietuvos dienas.

**Organizatoriai:
Lietuvos liaudies buities muziejus,
Brolija Lapteviečiai**

BIOTECHNOLOGIJOS INSTITUTAS PAVYZDINIS MOKSLO CENTRAS

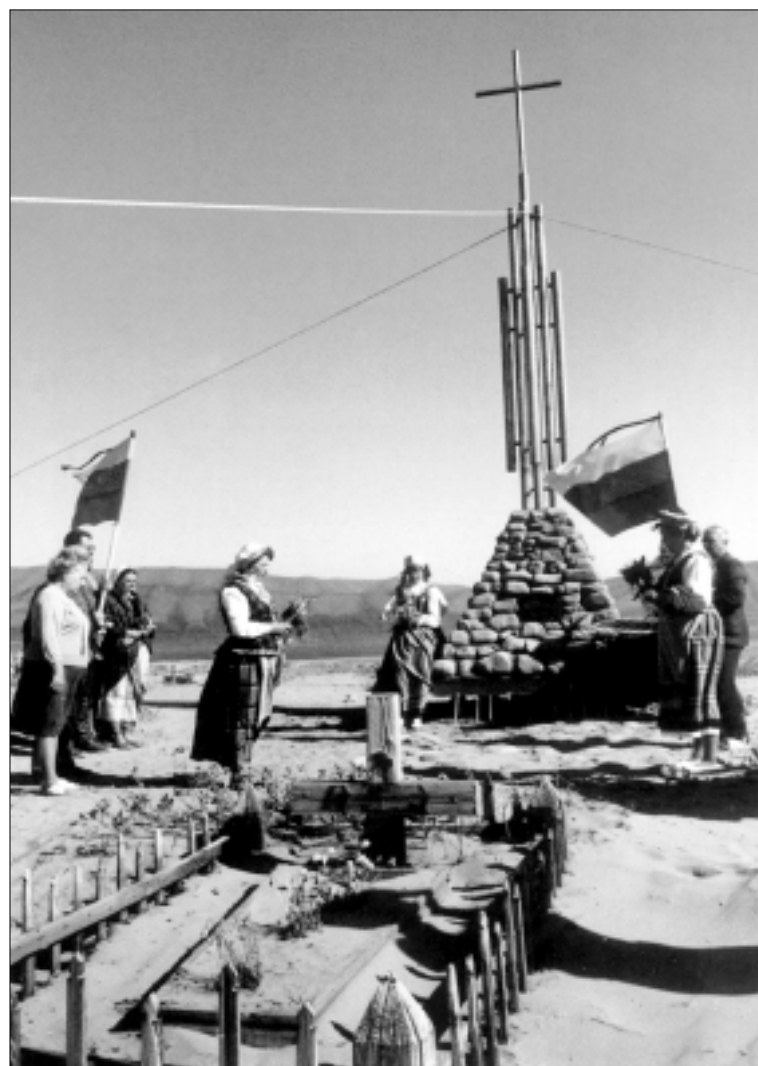
skelbia viešą konkursą mokslo darbuotojų pagrindinėms pareigoms užimti:

- 1) Baltymų-nukleorūgščių sąveikos tyrimo laboratorijoje – mokslo darbuotojo (1), jaunesniojo mokslo darbuotojo (1);
- 2) DNR modifikacijos tyrimų laboratorijoje – jaunesniojo mokslo darbuotojo (1);
- 3) Rekombinantinių baltymų tyrimo laboratorijoje – vyriausiojo mokslo darbuotojo-laboratorijos vedėjo (1);
- 4) Imunologijos laboratorijoje – vyresniojo mokslo darbuotojo (1);
- 5) Bioinformatikos laboratorijoje – vyriausiojo mokslo darbuotojo-laboratorijos vedėjo (1), jaunesniojo mokslo darbuotojo (1).

Konkurso organizavimo tvarka ir reikalavimai pretendams skelbiama instituto interneto svetainėje <http://www.ibt.lt>.

Informacija teikiama ir dokumentai priimami 3 savaites po paskelbimo spaudoje adresu: Biotechnologijos institutas, A. V. Graičiūno g. 8, Vilnius. Telefonas pasiteirauti: (8 ~ 5) 260 2103.

Direktorius

Tyt Arai. Titaninis kryžius žuvusiesiems

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Kalbos redaktorė **Rūta Krasnovaitė**

Stilistė **Jūratė Veniūtė**

Dizaineris **Valdas Balciukevičius**

Patarėjai: **V. Būda, S. Goberis, J. Puodžius, A. Ramonas, J. Ulbikas, E. K. Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel/faks. (8 ~ 5) 212 12 35

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja.

Perspaušdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://ml.lms.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius